

3. НАШ ЧАЛАВЕК

Агледзіны

І не ведала б Нюра, што ў недалёкай гміне жыве Сенік, які ён, колькі ў яго ўсяго ёсць, калі б не стала ўдавою. Яшчэ папраўдзе не нажыліся добра з Жорам, а ўжо ўсяго хапіла. Дзяцей пагадалі, дзядамі сталі. Лягчэй ужо быццам стала Нюры — стары як бы супакоіўся, пасталеў, кінуў дурэць і п'янстваць, але ўзяў ды кіпнуў. Адпіў за сваё жыццё вантробы, развярэдзіў сваё сэрца ды нервы ўсёй радзіне. Найбольш зведала ўсяго, вядома, Нюра. Колькі слёз праліла, колькі прастагнала-праенчала, чакаючы з дзіцяткам ля грудзей, калі Жора вернецца з вясёлай кампаніі, або шукаючы яго па ўсёй ваколіцы, цягнучы мужа з-пад платоў... Працаваў, не скажаш, Жора рабіў усё шчыра, і ўмеў колькі — і дом паставіць, і печ зляпіць, і каня падкаваць, вылечыць ад ахваткі, і свінчо закалоць, асвятлыць, як сапраўдны мяснік. Расло яму ў полі і хляве. Але што з таго, калі ўсё праліваў на гарэлку! Вядома, пачало ўсё сыпацца, валіцца тое, што сабе паставіў, поле аддзячвала мізэрным плёнам. Якраз дзеці пайшлі вучыцца ў горад. Нюра, не шукаючы нідзе дапамогі, не плачучы па камітэтах, давяла іх да выхаду ў дарослае жыццё — Юрка скончыў *завадоўку*, пайшоў на працу слесарам,

Міхась, працуючы, закончыў вячэрні тэхнікум, Ганя ліцэй выдатніцай пакінула, на студыі дасталася, паехала вучыцца за мяжу. Жора не пытаўся, адкуль жонка бярэ грошы. А яна бегла амаль з кожным яйкам у краму (сама месяцамі не каштавала яечні), збірала смятану, біла масла, цадзіла сыры, вазіла прадаваць. Ні грыба, ні ягадкі не ўпусціла, ні лекавай раслінкі. У вёсцы ніхто кепскага слова пра Нюру сказаць не мог, можа толькі мужыкі, калі лаяла дзінатуршчыкаў, а найбольш гандляроў гарэлкай і “рускім спіртам”, выпівахі найбольшыя, рагаталі: “Дзяўгай, дзяўгай, цюцька, заробіш ад Жоржыка зноў фанар пад вокам!” На мужа таксама рэдка хто калі з’яе слова сказаў: піў ён жа сваё, жонку на вуліцы за кудлы не цягаў, з нікім не судзіўся, не біўся за мяжу, хіба што часам з-за палітыкі яго жылаватая магутная рука ламатнула ў стол або ў чэрап ідэалагічна іншага суб’ядседніка, паясняючы Жораву дыялектыку.

Не ў час абое, Жора і Нюра, пасівелі, але глядзеліся молада — ён поўны, румяны, яна хударлявая з твару, але не маршчыністая, тоненькая ў стане, грудастая, як маладзіца.

Жорж памёр у шпіталі, раптоўна. Аслаб у Гайнаўцы на вуліцы. Толькі кропельніцу падключылі, як сэрца спынілася. Аджыў сваё, адпіў. Паглядзелі лекары ў Жорава нутро — а там і не было б чаго ратаваць. А ўсім раней гаварыў, што нікацін ды гарэлка кансервуюць чалавека! На пахаванні суседкі лічылі кожную ўдавіную слязу, каментавалі зараз за парогам, пасля мярлін, што Нюра плакала не зашмат. Калісьці на пахаванні было на што дзівіцца — удовы кідаліся ўдол на труну, рвалі на сабе адзенне, валасы з галавы, млелі, дзеці галасілі не сваім голасам. “Жыў-жыў-і-няма!!!” — лямантаваў звон над царквою, калаціў сваім сэрцам паветра, біў у свае бяздушна-металёвыя бакі, шкадаваў Жору, як усіх, якіх штораз часцей праводзіў у апошнюю дарогу. Анюта глядзела на

званіцу, на цёмнае цела звана, што хістаўся ў прасветах вежы, і думала: “Во, хто вечны, прынамсі, больш гадоў пабомкае, чым чалавек. Бо з металу ён. А дай яму лёс зваліцца з вежы, і разваліцца і ён таксама. Не назвонішся, калі лёс не дасць...”

Не паспела Нюра звыкнуцца з удовіным лёсам, як на яе ціхі падворак у засені разгалістых клёнаў пачалі з’язджацца сваты. З такіх вёсак, прасёлкаў, хутароў, пра існаванне якіх нават не падазравала, а назвы якіх у чужой гаворцы гучалі неяк смешна і незвычайна. Думала ўжо жыццё ў самоце закончыць. Вядома, бабуль столькі па вёсках адзінокіх жыве, адзін старэча на пяць-шэсць удавіц, а бабуля, бывае, нават і сотню на сваіх нагах перакрочыць. Трапляліся Нюры нават досыць цікавыя залётнікі, дзядулі непітушчыя, як самі казалі, з добрай рэнгай, да таго з садком, з пчоламі сваімі, з хатай, з вадой, з тэлефонам. Найбольш прыглядзеўся Нюры Сенік. Быў ён у нечым нават падобны на пакойнага Жору — каржакаваты, мяккацелы, румяны, з густым рудаватым чубам над пукатым лобам. Яшчэ гаспадарыў, бо і нестары, а пахаваў ужо другую жонку. Дзяцей у Сеніка не было — дай Божа, да Нюрчыных будзе добры. І той тэлефон у яго хаце ёсць, і ўсё ў хаце, як у горадзе. Цераз вёску аўтобус ездзіць, а ў Сеніка і свая *таксоўка* (праўда, “Трабант”, але ўсё ж — аўто...)

Паехала Нюра ў агляды, узяла з сабою суседку Марысю, каб людзі не гаварылі. Марыся была ў захапленні — вось дык трапляецца Нюры партыя! Расчырванеўся Сенік, забігаў па падворку, выскачыў з хаты ў святочным адзенні, завёў свой “Трабант”, што стаяў ля студні ў траве да паўкола, і папёр у краму за пачастункам, хаця ў халадзільніку было ўсё, каб па-людску прыняць гасцей. Кабеты селі за сталом у кухні, пазіралі праз акно — на вуліцу вылегла ці не ўся вёска, каб паглядзець на Сенікаву нарочную. А яго штосьці даўгавата не было, пашпарыў, пэўна, у

Гайнаўку, быццам у мясцовай краме не было таго, чым мог бы кабет пачаставаць.

Нарэзали сабе Нюра з Марысэй хлеба ды шынкі, закіпяцілі ў электрычным чайніку вадку на гарбату, уключылі відэа (Нюра разбіралася досыць добра ў гарадской тэхніцы, бо ейны Юрка меў відзёк), ды ахнулі — на экране клубавала голая пара — чорны, як смала, негр ды хударлявая дзеўка ў чорных пантофлях. Плюнула Нюра, шчоўкнула выключальнікам.

— Алё, то пані Анна? — прагучаў у трубцы шэрага тэлефона з дыскам без лічбаў жаночы голас.

— Ага.

— Пані, уцікайтэ з сіетого дому!

— Чаго вам ад мане трэбо?

— Нас тут штыры звоніт до вас! Утїкай, як нэ хо-чэш бытї трэтёю ёго офярою!

Нюра войкнула, схапілася за сэрца.

— Марысё, гэты Сенік то забойца, кажут суседкі! Божа мой!

Марыся прыткнула трубку да свайго глухаватага вуха.

— А як жэ вуон іх усіх пазабіваў?..

— Ох, коб вы бачылі, што вуон з бабамі вычворае! Баба раком по хаті ходіт, а то і в город зажанэ іе, ночамі спагі людям нэ дае! У біелы дэнь посэрдэ лонкі в коліцю тягнэ!..

— Алё! Ад рака яго жанкі памэрлі? Так кажэце? Я кепско чую...

Дрыжачаю рукою Нюра выхапіла трубку ў Марысі.

— Вуон тут нам кажудй обіцяв жэнітїсе, але мы, о, зобралїсе і постановїлі, што што як што, але жытї побожому трэба. Рагуйтэсе і вы, пані Аню. Мы чулі, што вы такая веруюча. Плоньтэ на того старога чорта!

Пакуль Сенік вярнуўся з поўным багажнікам ласункаў, якіх хапіла б, каб прыняць з тузін гасцей, бабуль ужо і след прастыў. Не чакалі яны аўтобуса,

пайшлі ў другую вёску. Сенікаў “Трабант” бачылі — схаваліся ў кусты ля дарогі.

— Ой, як добра, што так *успульчэсно* цягэр па нашых вёсках, — прашаптала Марыся. — Каб ні той тэлефон у хаці, то трапіла б ты, Нюорачка, у пазурыэ забойцы і *збачэнца*! Такіе зычлівые, сумленныя тут кабеты!

— Але ж і бабска салідарнасць мае ўсё ж свае межы, — заўважыла Нюра, вылазячы з кустоў на шашу.

АНТОН

Антон Аліфярук не думаў у той вечар выбірацца ў госці. Ідучы ад аўтобуса з работы марыў добра памыцца, ухапіць што ў рот на хуткую руку, пакуль зварыцца бульба ды падсмажацца дзве катлеты, якія купіў на паўфабрыкатах, адкінуць ногі на тапчане... Уключыць тэлевізар, пагартаць “Зоркі кажуць” — паглядзець гараскоп на другі тыдзень: што цікавага можа яго спаткаць.

А што можа яго чакаць! Дзень-штодзённы — работа, фільм і сон. Цыгаркі. Падарожжа да бацькоў у вёску. І нічога больш асаблівага. На танцы ўжо не хадзіў — на маладзёжныя дыскатэкі лічыў сябе Антон застарым, на “дансінгі” ў рэстаранах не меў такое пары, каб варта было на яе выдаваць такія грошы. Трыццаць пяць гадоў — мяжа маладосці, так лічылі ўсе знаёмыя Антона. А якую цяпер кампанію яму, “утылізаванаму кавалеру” шукаць — ці маладую, “неапераную” дзеўку, якой мела быць ягоная Магда? Думаў, яна нявінны і наіўны падлётак ледзь пасля “матуры”, а яна не была ні нявіннай, ні тым больш наіўнай. Пра такіх гавораць, што “не з адной печы хлеб ела”. Калі ўжо было запозна — нарадзіўся Вітак

— убачыў Антон голым вокам, што сабе знайшоў палову не да пары. Жонка, лянівая ды бяздарная, не падавала нават віду, што хоча быць гаспадыняй, маткай і жонкай.

На разводнай справе было шмат істэрыкі, віску ды плачу. Але развод практычна мала што змяніў у жыцці Аліферукоў. Амаль два гады жылі ў кватэры Антона. Магдзе суд пакінуў дзіцё, як найчасцей рашае суд у такой справе, але малым і далей займаўся бацька. Шукаў сабе кватэру — дом меў астаца пры жонцы, разам з дзіцём, а Антонаву частку мела яна выплаціць. Не хапала, што хату сплаціў са сваіх ашчаднасьцяў, грошай, заробленых у Іраку, з дапамогай бацькоў! Вядома, адкуль было ўзяць Магдзе тры мільёны, калі нават не плаціла за кватэру? Не працавала, жыла за Антонавы аліменты для малога... Назбіралася таго каля дваццаці мільёнаў. Грошы ў касу жыллёвага кааператыва заплаціў Антон пасля заявы адміністрацыі, што пададуць на Аліферукоў у суд і зоймуць кватэру.

Пасля года пачалі паяўляцца ў Магды немалыя грошы, але, відна, працавала яна ноччу, бо выходзіла па вечарах. Антон забіраў малога з садка, карміў, мыў, укладваў яго спаць, вечарамі глядзеў фільмы на сваім маленькім тэлевізарыку ў малым пакойчыку, а былая жонка вярталася на досвітку (прывозілі яе на машыне), валілася спаць, нават не змыўшы “марафет”. Раніцай Антон рыхтаваў сабе і сыну сьняданак, адводзіў яго ў садок, сам падаваўся на будоўлю...

Аж урэшце навіна — у Магды зноў будзе дзіця. Зусім як адмянілася, пачала раней класціся спаць, выязджаць на выхадныя. Урэшце знікла на тры месяцы. Прывёз яе малады мужчына з крыклівым немаўляткам. Занялі два пакоі. Вітак прытуліўся да бацькі — у свой пакойчык Антон перанёс ложка малога, ужо нармальны, вялікі, без штыкецінак; Вітак адчуваў сябе дарослым, стараўся зразумець — у яго

цяпер два таты.

Януш, той маўклівы Магдзін партнёр, які трактаваў гаспадара як паветра, здабыў на сплату тыя мільёны; меў магчымасці, займаўся гандлем. Антон забраў свае манаткі і трохі мэблі (свае выбітыя два зубы схаваў у пушачку ад запалак, як калісьці ў дзяцінстве “для мышкі”). Тыя зубы панёс у паліцыю: вось пабіў мяне жончын муж. Дзе? У нашай кватэры, там, дзе прапісаны. Але ж там і Януш Дарманскі прапісаны, як муж Магдалены. А ён сведчыць, што Антон Аліфярук прыставаў да былое жонкі, дамагаецца яшчэ больш грошай, да таго ж хоча ўкрасці сына, якога пад апеку аддаў матцы суд! Ці ёсць сведкі? Могуць гэта пасведчыць сама Магдалена Дарманская і яе госць Стэфан К., пры якім грубіяніў і нішчыў рэчы грамадзянін Аліфярук, да таго ж яўна абяцаў помсту сужонству Дарманскіх!

Прышлося без агаворак шукаць Антону новае прытулішча. Наняў пакойчык у самотнай пенсі-янеркі — прасіла яго толькі ціха быць і не брудзіць, да таго ж “nie srogowadzać”. Не прыводзіў паненак нанач, выпіваў зрэдку ў кампаніі сяброў у іх сем’ях, курыў няшмат, а дым выпускаў за акно, а акуратнасці магла б Антону пазаздросціць не адна чысцоля-дама — бабуля была рада мець такога кватаранта. Антон цешыўся спакойным жыццём, адно яго толькі турбавала — з сынам мог бачыцца толькі ў школе, Магда не хацела, каб заходзіў у іхнюю хату, на святы не пускала Вітка ні да бацькі, ні да дзядоў у вёску. Вітак скардзіўся бацьку, што няма цяпер для яго месца ў хаце, што найважнейшая — малая Каміля, а “тата Януш” бярэцца за рэмень...

У госці не думаў Антон выходзіць у той дзень, калі пастукаў у дзверы яго дваюрадны брат Яўген.

— Чаго ты, Антось, зваліўся, як сноп? Распусціў нюні, што табе свет нямілы? Збірай старыя косці, пойдзем пагуляць у госці! — густы Яўгенаў барыгон

падарваў Антона на ногі.

Пабег бы адразу, але ж трэба пераапануцца, пагаліцца... Раздушыў Антон цыгарэту ў попельніцы, доўга глядзеў у раскрытую шафу, урэшце выцягнуў швэдар і джинсы.

— Ну ты што, апраніся як след! Касцюм, гальштук, белая кашуля... Не, лепш начапі муху! — Яўген прымерыў да Антонай майкі аксамітную мушку. — Ну, файна!

— Ты што, у сваты мяне вядзеш, так ці не?

— А хто нас возьме, Антось, калі мы самі не захочам? Ну, яшчэ шкарпэткі, пантофлі... Ну, цуд, не *фацэт!*

Адзяваючыся ў новы касцюм, Антон весялеў. На вуліцы зусім акрыўў.

Паненак было дзве — белая і чорная. Значыць, дзеўка была адна — тая фіялетава-чорная фарбаваная поўненькая весялушка, новы Яўгенаў “улоў”, а стройная бландзінка з вострым носікам, удава — прапанавалася Антону. Усё ж — сваты, іначай не скажаш.

Глянулі Антон і Марыся ў вочы адно аднаму, і ведалі ўсё.

Сустраліся паўгода. Планавалі пасяліцца разам, узяць шлюб. Яшчэ вясной бачылі іх разам. На свята незалежнасці сустрэла я Антона аднаго. А дзе ж Марыся?

— Не для мяне яна. Ведаеш, што яна зрабіла?! Гэта страшны чалавек! Я думаў, што такое, як яна, няма ў свеце, а яна так!..

Што зрабіла Марыся?

Нервалі яе галубы, што як апантанья лёталі каля балкона, мецілі пасяліцца ў кветніках, сядалі на парэнчы, вуркаталі, тупалі, брудзілі!.. Пачаставала іх Марыся атручаным зернем. Не прылятаюць ужо крылатыя госці на велізарны, чысты, уквечаны Марысін балкон, не наведвае яе і Антон.

Як дзве бабе

Колькі жанчын у нашай краіне, а колькі “брыдчэйшага”, хоць быццам бы мацнейшага полу? Статыстыкі кажуць, што кабет трохі болей.

— О, не, — скажуць па нашых вёсках, — у нас-то якраз мужчын больш. Колькі кавалераў страціла ўжо надзею...

А не, няпраўда. Польскія статыстыкі сцвярджаюць, што ў вёсках болей кабет!! Таксама “вольных”, але ўдоваў. А чаму ж гэта бабы даўжэй жывуць? Можна, не так яны спрацаваліся, як мужчыны? О не, сённяшнія ўдовіцы ўставалі і клаліся зацямна, гнулі, бывала, спіны яшчэ і за сярпом, за матычкай. І дзяціскаў у іх было столькі, што школы ў швах трашчалі! А што чалавекаў, апроч працы, столькі звяло ў магілу? Махорка і гара. Калі яна печані не спаліла, то замарозіла пад плотам ці ўвалакла пад машыну. А то за нажы браліся, рэзаліся. І маладыя, і сталыя па ўзросту, а розуму як не мелі, так і не маюць. Цяпер кажуць, што ад роспачы п’юць. А маткам і жанкам глядзець на гэта толькі і хаваць іх аднаго за адным. За жыццё наплачуцца, нашкадуюць. Жывёла здохне, і то шкада, а што ўласны чалавек!

І ўдоваў таму столькі цяпер па нашых вёсках. Статыстыку набіваюць.

Значыць, мужыкі сёння ў цане, тыя старэйшыя. Як цуд прыроды яны нейкі. Такі, пэўна, і памяркоўны быў з чаркай, і з курэннем у час адумаўся. Ну, еў усё жыццё “здоровую ежу”, не толькі было на продаж ці дзецям тое яйка, сыр ці кумпячок. Такому дзядзьку цяпер — во! якая цана! Бо хоць нашы бабы ўсё ў гаспадарцы ўмеюць зрабіць, то што мужчынская рука, то яно вядома. А калі хоць нават абы-які мужчынка паявіцца на вуліцы, то аж жыць хочацца, весялей робіцца, — жартуе Верка, хоць у яе самое ёсць свой

уласны чалавек, не такі ўжо і стары і досыць яшчэ дужы. Ён жа зранку і з вечара пампе малако з кароў, Верка не мусіць амаль да нічога ў гаспадарцы дакранацца. Маглі б, дарэчы, абое на пенсію ісці, зямлю здаць дзяржаве. Але сэрца баліць, як зямля быльнягом зарасце, бо ні свае, ні чужыя яе не хочуць. А зямля ў Веркі і Жоры добрая, тарфяністая, дбала вырабленая. Ім добра, сыны прыедуць з Беластока, памогуць, то жартаваць можна. Гумар старых не пакідае, бо не каб той смех, то гатоў жывым лезці ў магілу. Ёсць аб чым пагаварыць на лавачках пад хатамі.

— Ужо перамылі костачкі кума куме, то абгаворым усю гміну. А што тут рабіць, ано серыялы, тыя “Моды на сукцэс” усё глядзець, і чакаць абвознае крамы. Час ад часу — “пагатове”, хуткая, значыцца, дапамога. Звыкліся. Сваіх адводзім да крыжыка ў канцы вёскі, хіба што сям’я залатвіць аўтобус на могілкі. Такі вось серыял у нас штодзень — устаў, дзівішся, жывы яшчэ, то і добра, — кажа баба Стэпа.

А часам “серыял” свой, вясковы людзі маюць. З уласнымі вядомымі акцёрамі.

— З “прыключэннямі”, — кажа дзед Ясько. — З гэтымі самымі, трукамі, як ім там. Такое можна і найграць і пусціць у тэлевізары ў праграме “Смеху варта”, то ці не выйграў бы?

Бо ці не смешна, як старая (якая гэта старасць у 63 гады?) баба ўзлазіць на суседчыну лавачку і амаль прыплодна кладзе на ёй сваю пракуду? За такое паведаміць адразу як не пракуратуру, то хоць ваяводскую санэпідэманцыю!

— Гэта злачынства ў афекце, то засудзіць павінны менш, — дзед Ясько робіць сур’ёзную міну; сын ягоны працуе ў судзе, то знаецца на такіх вось справах. — А тут такія страсці! Так бывае ў гарачым каханні, гэ-гэ-гэ. З лобоўю няма жартаў.

— Ды якое тут каханне! — махае рукой абдораная

суседчынай кучай васьмідзесяцігадовая Агата. — Ці мне, старой, над магілкай, углядацца ў чужога мужчыну? То ж яму мала больш, як майму сыну! Учапілася Гэлька, што яе чалавек да мяне ходзіць! Жыць не дае! Як мяне яна ўжо ні абзывала! Хай Тодар вязе яе ў псіхушку ў Харошчу, бо як не, то паеду ў пракуратуру ў Беласток!

— Здаецца, Гэлька зусім нармальная баба, ведаю ж яе ад малое, — ківае галавою Яська. — Праходу Агаце не дае. Абазве ад найгоршых, біцца кідаецца. А сама ж такая хароша, як пончык, румяная; я, стары, на яе наглядзецца не магу. Не то, што тая тычка Агата, яе толькі на полі, як пудзіла, паставіць. Эй, дурнота, каб Тодар хацеў, меў бы бабулек паўвёскі, і малых, і вялікіх, і тлусцейшых, і танчэйшых, ано выбірай. Дай, Божа, дайсці Гэльцы да розуму!

І дадае, глядзячы на мяне ацэньваючым вокам:

— Вы толькі не ідзіце да Макаркавых. А то Гэлька палічыць вас наступнай у чарзе, не будзе глядзець на вашы рэдактарскія паперы, а добра ўлупіць!

Блудная дачка

Варку Віпшу з-пад Саколкі чамусьці бацькі не любілі. Гэта яна заўсёды адчувала, і быўшы дзяўчынкай, і дзеўкай, і ўсё сталае жыццё. Здавалася, што асабліва недалюблівае яе матуля, бо для меншай дачкі, Іркі, заўсёды мела яна пяшчоту, ласунак і добрае слова, а Варку быццам і не бачыла, калі не біла. Таксама і бацька.

— Можна, не была я ягоным дзіцём? — гэта турбуе і сёння пані Варвару, ужо шасцідзесяцігадовую пенсіянерку. — А, можна, мама мусіла праз мяне замуж выходзіць? Бо хіба таты не кахала яна. Быў ён

гаспадар дбайлівы, добры, але і сям'ю, і рэчы, і жывіну трактаваў аднолькава, — дбаў, каб было ўсё накормлена, напоена, каб было ўсё на сваім месцы і не замінала. Хто робіць, той патрэбны. Дарам не есць, карысць дае. Я, як толькі кончыла сёмы клас, папрасіла ў бацькоў, каб пусцілі мяне далей вучыцца. Бо навука мне надта добра давалася. А тата тады сказаў, што пара мне ісці на свой хлеб, бо дарам аддаваць грошай не будзе. Прыходзілі да нас дадому і настаўнік, і дырэктар школы, але тата быў няўмольны. Спакавала я сваю сукенку, паліто, падушачку ды паехала ў Беласток.

Варцы пашанцавала — узялі яе на працу ў краму, спачатку прыбіральшчыцай. Наняла пакойчык у маленькай хатачцы на Баярах, за дапамогу ў апецы. Запісалася ў вечаровы ліцэй. Праз год перавялі яе на прадаўшчыцу, бо добра кеміла ў матэматыцы ды сумленняя была. У ліцэі мела адны пяцёркі. Ды гэта, на жаль, не пецыла бацькоў. У чэрвені, пасля першага класа Варка паявілася на родным падворку, у новай сукенцы, з выдатным школьным пасведчаннем у кішэні. Бацька выйшаў на ганак. “Ты чаго прыехала, дармаедка?! Нажэрціся?!” — гыркнуў. Дзяўчына павярнула назад.

Слала пісьмы дадому, але не чакала ўжо адказу. Паведамляла маці, як ідуць справы. Сястра наведала яе пару разоў у Беластоку, купляла сабе новую вопратку, хвалілася заляцанкамі кавалераў і тым, што бацькі выпраўляюць яе вучыцца на краўчыху. Але доўга Ірка не пабыла ў тэхнікуме, праз паўгода справілі ёй вяселле з багатым хлопцам.

Варка знайшла сабе кавалера ўжо на студыуме. Тады ўжо працавала бухгалтаркай. Хлопец быў таксіст з “Фіатам”, прыгажун, нічога, што католік, бо гатовы быў браць шлюб нават у царкве. Але Варка пайшла за ім у касцёл, бо ж гэта Юркавы бацькі зрабілі ім вяселле. Ні сястра (бо якраз нарадзіла), ні

бацькі не прыехалі, ано цёця Зося з Сухаволі пабыла гадзіну на банкете.

Павезла Варка сваіх двух сыноў у вёску, пахваліцца. Раз. Дзеткам было крыўдна — баба Надзя дала цётчынай Алі вялікі шакалад, а ім батончык на дваіх! Нават не прытуліла, не паглядзіла па галоўках. А дзед Адам песціў Алечку, гушкаў, а да ўнукаў словам не азваўся. Не падабаўся Надзі і зяць, хоць у яе з ім размова больш клеілася, чым з дачкою. Калі Варка з ім развялася, Надзя паківала галавою: “А хто ж з табою вытрымаў бы, бэмба ты! Не ўмела яму дагадзіць, то знайшоў сабе іншую!”

Юрка на працягу семнаццаці гадоў не мог ніяк справіцца з аліментамі. За той час паспеў дарабіцца яшчэ чацвёркі малечаў з рознымі панямі.

— І што яны ў ім бачылі? — дзівіцца сёння пані Варвара. — Ну, у свой час быў ён відны хлопец, гжэчны. Было на што прынамсі паглядзець, абы толькі рот не раскрыў. Але, папраўдзе, то нехайны, нудны ён бамбіза. Каб я з ім была, то нічога не дарабілася б. А так у хаце хоць спакой быў. А наймалодшай вось Юркавай каханцы дваццаць пяць гадоў, сына яму нарадзіла. Жыць з ім не хоча, ано каб грошы ёй плаціў...

Нічога Варка са свае хаты не ўзяла за ўсё жыццё. Толькі родную матку. Перадала была Надзя пасля смерці Адама малодшай дачцэ гаспадарку, а тая адправіла яе ў “дом старцаў”. З плачам паявілася маці ў Варчынай кватэры, да таго ж пад руку са сваёй сястрой Зосяй, таксама бяздомнай. Давялося Варцы ўзяць іх пад свой дах. Цяпер жа жыла адна, з сабачкам толькі — аднаго сына адправіла ў Амерыку, другога ажаніла. Ужо пенсіянерка, але ўсё пры рабоце — дасведчаная бухгалтарка з камп’ютэрам заўсёды мае пану. Ні слова не сказала Варка маці пра былое.

Першая памерла ціхая бабулька Зося. Суседзі заўважылі, што сабачку выгульвае цяпер адна

маўжлівая сухенькая, сутулая старая. А пасля і яна перастала выходзіць з блёка. Адмовілася есці. “Атруціць ты мяне хочаш, Варка. Я ведаю. Ты мяне ненавідзіш, хоць нічога не кажаш! Не буду я есці нічога!”, — упірлася. Бегала да суседзяў, каб купілі ёй рыцынавы алей, апаражніцца ад атруты. Пасля сашчаміла бязубы рот і не брала ні кроплі, ні крышынкі. Стагнала: “Ты мяне не любіш, Варка! Я гэта ведаю!” У Харошчы спрабавалі карміць яе цераз кропельніцу. Пахавала Варка маці побач ейнае сястры, паставіла ім помнікі на магілках.

Цяпер Варка купіла новую кватэру. У старую пасяліла сына. Мела за што. Спадчыну атрымала па Ірцы, па адзінай сваёй сястры. Ірчын муж з дачкою і зяцем разбіліся пад Кузніцай. У Алі дзяцей не было, з мужам была развялася. І ўсё — і змеханізаваная гаспадарка, і заходні аўтамабіль, і дом мураваны са ўсімі стадоламі-хлявамі Варцы засталіся. Прадала яна ўсё хутка, каб і не глядзець на гэта.

А цяпер ізноў муж былы, Юрка, дахаты да яе просіцца. Пастарэў, прыхварэў. Няма куды яму дзецца. Сыны за тое, каб маці дала шанц старому, каб даравала. Хай хоць унукі маюць дзеда!

Чалавечыя словы

Бурык быў калісьці сабачыска харошы, бліскучы, круглабокi. Ну, вядома, старасць нікому не ўрадасць, хоць, кажуць людзі, бачылі істот “пагоднай восені”, прынамсі, так іх называюць... Зусім як і з ягоным гаспадаром, Анісам. Здаецца, хоць стары, палінялы, а ўсё ж удавіцы з чатырох навакольных вёсак, будзе з два тузіны, на Аніса пазіраюць і ў самоце ўздыхаюць: хоць жыве адзін (з Бурыкам), то і сыны яго

наведаюць, і хоць нагу яму адымае, дае сабе раду ў хаце, нават гадуе курэй, індыкаў, свінчо, трымае кароўку, а пенсію мае за гаспадарку і за працу ў міліцыі. Чэпае сабе паціху па свеце, уголас не плача, міласці не просіць.

Адно ў Анісы і ў Бурька асталося з маладых гадоў у непарушным стане: нюх! Нос, вялікі і мясісты, у Анісы чулы да смачнай ежы. Добра корміць сябе стары, на такое не шкадуе, бо ўдосталь пояс заціскаў у галоднае і босае маленства і безбацькоўскае юнацтва. І Бурьку не шкадуе цёплага тлустага супу, салідных костак, заскваранай кашы. На хутарах смяюцца, што хоць Бурьк есць не менш, чым свіння, ды сваімі рэбрамі толькі кепскую славу прыносяць гаспадару. Не морыць сябе і сабаку голадам дбайны гаспадар, але і сам кашчэй, і цюцька ў яго худы.

Вылезе Бурьк з будкі, скаланецца сваім цяжкім целам, лусне зубамі па сваіх баках, пачухае задняй лапай за вухам, падыме нагу для палёгкі, акіне падслепаватым вокам маёнтак, і акунаецца ў мора пахаў. Вось цяплом дыхае гной з Фросінага хляўчука, то ад пярэстай курьцы нясецца пах чыстага пер'я і запэцканага яйка, то ў Бурькаў нос востра заходзіць маразок ад бяроз на пагорку... Гарачыя бульбяныя лупіны, тоўчаныя з восыпкай, каровіны добры пот, змешаны з малаком і сенам. Гаспадаровы злежалы тыгунь і едкі дым, ад якога Бурьку робіцца нудна ў сярэдзіне і млявы пах “гумафільцаў” каля самога Бурькавага носа. Замерзлы хлеб, крупінікі кашы на костцы...

Дзед Аніса сёння пах ялінай і смалой. З-пад шопкі даносілася кахаканне — глухі кашаль з перакуруаных бронхаў — і цюканне сякеры, — стары сек дровы. Бурьк нервова заклубаваў на свежым сене ў будцы, спачатку стараўся ямчэй улегчыся абаранкам, то зноў вылазіў на холад, бразгатаў ланцугом, цягаў яго па снезе, пераступаў з лапы на лапу, варочаў міску.

Бляшанка клацала то донцам, то берагамі аб цвёрды стаптаны брудны снег. Не, Бурык не быў галодны, і нічога яму не балела. Праўда, карціла крыху пабегаць па лесе, абнюхаць знаёмыя куткі; у апошні час дзед Аніса баяўся спускаць сабаку з ланцуга нават ноччу — ляснічы Давідовіч страляў як апантаны “дзікіх” катой і сабак, што адышліся за сто метраў ад гаспадаркі. Сто метраў ад іхняй хаты стаяў лес — спачатку шчыльны маладняк, далей бор, густа падшыты маладым лістовым гаем і кустамі, а затым пачыналася пушча. Туды, бывала, у маладосці, сарваўшыся, бегаў Бурык з сябрамі, лавіў зайцоў. Ужо пад старасць сцягваў ашыйнік з намуленай, лысай шыі, бег куды вочы глядзяць, слухаючы як свішча ў вушах вецер, распасціраючы лапы на ўсю моц, а цяпер нават і бегаць не хацелася. Ламаў раматус нядужыя ўжо лапы, асабліва дранцвела задняя правая, ад пят да самага азадка, — пачаставаў яго ляснічы жменяй шроту... Не мог сёння супакоіцца Бурык, пазіраў то на дым, які цёмнай пасмай віўся з коміна, то на старога, які няскладна калдыбаў па падворку.

Дзед падышоў да будкі, засадзіў кароткі тапор пад фуфайку, расшпіліў ашыйнік на Бурыкавай шыі.

— Ну, пабегай. Свята і ты маеш. Не бойся ляснічага, зрэшты, другой смерці ніхто яшчэ не дачакаўся. Ідзем па ялінку. І мяне за гэта не павесяць. Калі нават *заістрахуюць*, то не будуць мець што з нас браць...

Бурык то забягаў наперад, то пятляў наўкол старога, качаўся ў снезе як шчанюк, уздымаючы веер сыпучага пылу. Раптам знік.

Даходзілі да шашы, па якой нядаўна праехаў аўтобус (нават Аніса ўхапіў у ноздры далёкі пах бензіну). На дарозе, засыпанай пакрышанымі коламі снежнымі косткамі, нікога не было. Аніса спустыўся з насыпу за прыпынак, увайшоў у гушчар малінніку, прарослы гнуткімі бярозкамі, але сабака астаўся на

шашы, забегаў каля будкі прыпынка. Заяхаў, быццам учуў звер. Аніса пабрыву далей у лес. Сабака скаціўся з насыпу, прадзёрся цераз маліннік, схапіў гаспадара за лямцавую халяўку чобата.

— Ты чаго! — тузануў да сябе нагу Аніса. — Ты што там знайшоў? Пайшоў прэч! — але сабака не адступаў, гурчаў усхваляваны і злосны, што гаспадар не разумее ў чым справа. Адбегся, зацяўкаў тоненька як шчанюк, вярнуўся, брахнуў басам. Аніса рушыў назад.

Пад лаўкай на прыпынку стаяў доўгі лазовы кошык з клетчатым пледам пад самую дужку. З кошыка прабіўся тоненькі, як камарыны, піск. Сабака ўжо ўхапіў ражок пледа, засунуў нецярплівую пысу ў сярэдзіну. Дзед здранцвельмі пальцамі разгарнуў знаходку. Зірнулі адтуль на яго цёмна-сінія, запухлыя ад плачу вочкі.

— Яй-ёй! А то тут... на табе... тое... Ат, ёпіхума, б... не маці цябе тут пакінула, ах дзіцятка ты, сіротка... — схапіўся дзед за сэрца.

У вёску першы ўбег Бурый, абвяшчаючы навіну сабакам і людзям. За ім, амаль на кожным кроку спатыкаючыся, калдыбаў дзед Аніса з цяжкай ношай то на баку, то перад сабою. Да солтыса нёс знаходку, да Сяргея Бароўскага, адзінага маладога гаспадара (таму і выбранага солтысам дэмакратычнай пенсіянерскай большасцю), у якога ў хаце быў тэлефон.

Збегліся бабы. Дзіятка яшчэ не прастыла, акутанае ў каптанікі, швэдрыкі і тры пары паўзункоў на пялюшцы “пампэрс”. Добра, прыгожа быў адзеты малы, з пасагам — тры замежныя пялюшкі, дзве бутэлькі з малаком. Старая Юлішча, умела адклеіўшы пялюшку, сцвердзіла, што нечаканы госць гэта кавалер. Заохалі, заўздыхалі, зацмокалі бабулькі — даўно не бачылі немаўлятка ў іхняй вёсцы, яшчэ, здаецца, нядаўна такой люднай. Пакуль прыехаў

доктар і паліцыянты, у пакоі стала быццам цяплей ад гэтых ахаў і охаў. Бурьк таксама ўдзельнічаў у агульным захапленні і цудзе, тоўкся пад нагамі, уставаў на заднія лапы, каб агледзець дзіва.

— А пайшоў ты, скаціна! — махнула яму па носе баба Насцечка, пахучая часнаком, хлебным цестам і авечай воўнай. — Хто цябе сюды прасіў, заразу!

— Гэта ж ён знайшоў малое, — паглядзіў Бурька па гарачай лабэсіне гаспадар. — Малайчына! За такое трэба медаль даць!

Ужо ўзыходзіла першая зорка, як пад хатай забурчэлі машыны. У хаце стала яшчэ цясней, і Бурьк падсунуў сваё старое стомленае цела бліжэй да печкі-сцяноўкі. Брала яго дрымота, уздыхалася, разнімаліся пашчэнкі, плюшчыліся вочы. Пахла добрым, дарагім, пяшчотным. Людзі тапталіся, шапталі, крычалі, пыталіся, малое кугакала, а сон нахлынаў на сабаку як магутны лес. Але ўспомніў: сёння ж Вілея! У такі вечар можна прамовіць жывёле чалавечымі словамі!

— Ну, памаўчалі б крыху! — азваўся Бурьк з-пад печкі.

Ніхто гэтага ці не пачуў, ці не зразумеў. Толькі немаўлятка замоўкла, вытарашчыла вочкі, павярнула чырвоны тварык ад трасучай яго на сваіх вялікіх грудзях бабы Ганны Бароўскай у бок старога сабакі.

Яно першы раз зразумела чалавечыя словы.

Найму хату добрым людзям

— Найму хату добрым людзям, найлепш нашым, — вырашыў Іван Ванякоўскі. Вярнуўся пад старасць у вёску, сваю трохпакаёвую кватэру ў цэнтры Беластока хацеў пакінуць наймалодшаму ўнуку, які студыяваў у сталіцы. Утрымаць такую хату за пенсію цяжка

аднаму, нават калі яна, тая пенсія, немалая, бо ваеннага ветэрана. Абы людзі хоць чынш аплацілі і крышку больш далі, каб які рамонт час ад часу зрабіць — вядома, людзі, як і рэчы — псуюцца.

Узяў Іван на кватэру маладое сужонства Агату і Янка Суркоўскіх. Занялі яны два пакоі. Трэці хацеў гаспадар зачыніць на ключ, для сябе. Прыедзе раз у месяц, пенсію ўзяць ды аплаціць хату... “Не зачыняйце пакоя на ключ! — параіла Агата. — А што будзе, калі, напрыклад, батарэя лопне ў гэтым пакоі? Мы ім карыстацца не будзем. А і кніжачку пакіньце, самі ўсё ўплацім”. — “Ну, добра, але не заглядайце сюды. Тут мае рэчы хай ляжаць. Тут усяго няшмат, але ўсё ж.. Калі буду прыязджаць па пенсію, пазваню раней”.

Кватаранты паводзілі сябе беззаганна. Суседзі не наракалі. Праўда, час ад часу гучала там музыка, але не нашмат гучнейшая ад дэцыбелаў, што даляталі з цэнтральнай вуліцы Беластока. Гаспадар прыязджаў раз у месяц, чакаў пісьманосца з пенсіяй, аглядаў хату, ці дзе што не паграбуе рамонту. Было досыць чыста. Праўда, у Агаты з Янкам надта ж рэчаў многа з’явілася — ну, вядома, маладыя, нажываюцца.

Аднойчы прыехаў Іван, не пазваніўшы. Трэба было лекара яму наведаць. З кухні даляталі прыемныя пахі. Іван скінуў куртку, з цяжкасцю знайшоў свае шлёпанцы, пайшоў у ванную памыць рукі. Зайшоў на кухню. Там завіхалася нейкая чарнявая цётка ў халаце.

— Я — Гаяна, — прадставілася жанчына. — Ты сюды? А колькі табе прыходзіцца на дзень?

Ванякоўскі пачухаў патыліцу, усеўся за сталом.

— Ну, хопіць мне 30 злоты на дзень, каб аднаму пражыць. Не раскашэлішся. Усё купіць трэба. У вёсцы танней выходзіць, не тое, што ў горадзе.

— Нам прыходзіцца па 20 злотых ад чалавека. Галоўнае, добрае месца.

— Гэта, як лічыць. У Беласток з мае вёскі даезд добры, — падзівіўся Іван, як Гаяна спраўна рэжа хлеб на бутэрброды.

— Іван, частуйся. Хочаш супу? Наварыла на дзесяць чалавек, то і яшчэ аднаму хопіць. На свежай баранінцы, еш.

— А што, вы ў госці прыехалі?

— Э, тут мы ў Беластоку ўжо свае! Курсіруем амаль два гады, роўненька, як “Чэленджэр”! З гандлем горш цяпер ідзе, не тое, што раней. З базараў нашых ганяюць. Добра, што маем дзе жыць, спакойна тут. Але ж дзяруць з нас гаспадары! Уяві сабе — 20 злотых ад асобы! За суткі! Але бяспечна сябе адчуваем, зусім як у роднай хаце. Нас цяпер тут дзесяцёра.

Іван утаропіўся ў Гаяну:

— Вы што, вы тут жывяце?!

— Месца пастаяннае, добры даезд. Нават ключы маю. Толькі ў адзін дзень нам загадалі Агата з Янкам хату пакідаць. Чаму? Мы сумленныя, плацім ад рукі. Але пашпарты спісваюць. І маюць рацыю — так павінан быць: не вядома ж, каго ўпускаеш дадому. Але маглі б ужо зрабіць крыху рамонт, тараканы бегаюць. За апошні месяц зарабілі ж на сваім гатэлі амаль 60 тысяч! Падаткаў жа не плацяць. Маглі б крыху спусціць цану...

— А дзе ж яны жывуць самі?

— Купілі сваю кватэру. Пэўна, за заробак на гатэлі, бо, здаецца, самі нідзе не працуюць. Янак круціцца пры рынку, але што там робіць — не наша справа.

Івану бутэрброд стаў у горле колам.

— А ты што, брат, робіш? — зазірнула яму какетліва ў вочы нестарая армянка.

— А от, на пенсіі. Ветэран.

— О, як на вэтэрана, зусім добра трымаешся. Мо, удавец?

— Ага. А што, маеш для мяне нейкую дзеўку?

Люблю смуглявых.

— Ну, Іван, то можам зрабіць інтарэс. Возьмеш фіктыўны шлюб са мной, добра табе заплачу. Праўда, я яшчэ не развялася, але гэта ў нас хутка. І хутка магу з табою развесціся, не бойся.

— Фіктыўны?! Ты мне падабаешся.

— Неразумны ты, Іван. Калі можна зрабіць інтарэс, там няма сентыментаў.

— Кажаш, Гаяна, плаціш заўсёды рэгулярна?

— У мяне, Іван, як у банку. І парадак трымаю, чысціню люблю.

— Ну, добра. Тады ўсе рахункі рэгулой са мною, бо я тут гаспадар. Вось мой пашпарт, ордэр на кватэру. Зараз іду змяніць замкі. А ў разліку пагаворым яшчэ мы з табою, Гаяна, як сівы беларус з чарняваю армянкай.

Давялося Івану пасядзець у сваёй хаце да раніцы, чакаючы, калі паявца “гаспадары” па грошы. Было весела і прыемна — кампанія частавала яго арыгінальным каньяком. Кампанія не абы-якая: трое медыкаў, два шафёры (адзін — Гамлет!), былая акцёрка, два былыя студэнты — адзін філолаг, другі матэматык, прадаўшчыца, ну, і Гаяна, бухгалтарка. Культурныя людзі, якіх бяда і патрэба загнала ў далёкі край. Нагаварыліся, наспяваліся. Раніцай, пакуль рушылі на рынак, завітала Агата.

— Гаяна, давай грошы! — крыкнула яна ад парога і войкнула, убачыўшы гаспадара: — А... гэта вы?! Адкуль вы сёння тут?!

— Замкі зменены. Сядай, мілая, будзем разлічвацца. Гамлет, Рафік, вытрасайце з гэтай сукі даўгі.

На жаль, не ўдалося разлічыцца Івану Ванякоўскаму з “маладой спакойнай сям’ёй нашых людзей”. Кватэру ж уступіў ім Іван без прапіскі. Грошы, заробленыя на “гатэлі”, паспелі ўкласці яны ў сваю хату ў сучасным квартале горада.

Гаяна Івану зусім даспадобы. І варта мець знаёму

– добрую, сумленную, паўнагрудую бухгал-тарку, якая разбіраецца ў справах.

Да апошняе крыві

Цудам не страціла жыцця на падворку суседзяў Ганна Канцавая. А Насця Карацінская лечыцца ў Беластоку ад нерваў. Гэта апошняя кропка старое вайны ў Нарожках.

У вёсцы Нарожкі гаспадароў ужо няма, такіх, каб мелі свае абробленыя гектары, хлявы, поўныя паршукоў ды з тузін кароў у аборах. Але калі нават маеш тую адну фросю ды рагулю, ды акрайчык агарода і жывеш з пенсіі — ты і так пан-гаспадар, бо на сваім робіш.

— Як хто рабіў добра, трымаўся зямлі, то яму сёння сэрца баліць, калі твая зямля ляжыць аблогай, нікому непатрэбная, — магае галавою ў цёплай хустцы баба Насця Карацінская, удава ад пятнаццаці гадоў. — Калісь усе за тую зямлю біліся, з горла выдзіралі сябе апошні кавалак, каб аплаціць адвакатаў, бо за мяжу судзіліся па дваццаць гадоў!

Баба Насця жыве адна з коцікам, цюцькам і каровай зіму, вясну і восень. Летам да яе прязджаюць унучка Веся і праўнук Радак. На канікулах у вёсцы дзяцей шмат — унучанят, меншых і большых. Шум і віск, кажа бабка, глухі і то пачуе, але і радасці колькі. А і крыўды...

— Прыехала Весечка да мяне. Толькі Юрка ад'ехаў, хапіла малая сваю торбачку з ласункамі і просіць: “Бабку, я пабягу да Канцавых, там да іх прыехалі Юлітка, Паўлінка і Роберт”. Я ёй кажу: “Адпачынь, не бяжы туды, там іх столькі, што не вытрымаць. Заўтра пойдзеш...” Да Гандзі Канцавое летам звальваецца

капа народу, дзеці чатырох сыноў, унукі. Так занадзіліся, што ў кожнае свята пруць да старых. З іх усіх, каб якая дапамога ў хаце была, у гаспадарцы, то не вельмі. Толькі Коля, не прасі яго нават, бярэцца за ўсё — як вылезе з аўтобуса (у астатніх усіх ёсць *таксоўкі*, а ён не дарабіўся, ці то мець яе не хоча), скідае гарадскі касцюм, чаравікі, адзявае цікавы “выхадны” касцюм ды чобаты, і адразу ў поле. Павел Канцавы, вядома, цешыцца, што сам яшчэ сілу мае, і сям’я так разраслася, што прыязджаюць, але пройдуць дзень-два, то стары за галаву хапаецца — куды ні стань у хаце, усюды пасцель ляжыць, на пліце ўсё варыцца для тае плоймы, поўна віску, шарпаніны, вядома, як з дзецьмі. Яшчэ адно дзіця туды не ўціснуць, нават на падворак. Але, вядома, Весечцы хочацца пагуляць, пацешыцца, пахваліцца. “Бабу, у мяне ёсць шакаладкі, пачастую іх, не з пустымі рукамі пайду. Даўно іх не бачыла...” І пабегла да Канцавых...

Канцавыя і Карацінскія былі перасвараныя яшчэ з таго часу, як з бежанства вярнуліся. Можна, нават і даўжэй, мяркуе сусед Антон Хадак, старажыл, але памяць яму служыць. Хвядось Канцавы і Сёма Карацінскі яшчэ перад першаю вайною да крыві біліся за дзеўку, ды яна грэцяга выбрала. Сварыліся то за сабак, то за свіней, то за абкошаную палоску... Канцавыя вельмі ж натуры прыдзірыстыя былі, скажы слова, не даслухае канца сказу, кідаецца ў злосць, бы ты яму найгоршы вораг. Кажуць, у каго хата з краю, той і ціка сядзіць, нічога не бачыць. Дом Канцавых доўгі час з краю вёскі стаяў, пакуль Нарожкі не рассыпаліся хутарамі, але Канцавыя, якім і прозвішча такое запісалі ў пашпартах, усюды былі першыя — і на воку ў людзей, і кожнаму ўмелі пад скуру залезці. Ды што тут памятаць пра тые справы, калі чалавеку да шчасця патрэбны сажань зямлі — так мяркуе цяпер дзед Антон, перажыўшы пару войнаў, бунгаў і мардабаяў — ад міжнародных, міжнацыянальных да

міжсуседскіх, а жыць чалавеку хоць на старасць спакойней хочацца. Вядома, боль у людзей нейкі астаўся, бо найдаўжэй памятаеш крыўду.

Вось пасля апошняе вайны ў Карацінскіх жаль у сэрцах запёкся, бо быццам бы з-за Міколы Канцавога іхні Пеця ў Сібір паехаў. Гэтая справа ніколі не была высветлена, хоць пасля вайны доўгі час выгаварвалася пры кожнай нагодзе. Часам хто з суседзяў быццам спецыяльна наводзіў кампанію на тую тэму, каб мець відовішча з раз'ятраных мужыкоў. Другі голас вялі бабы — таксама заўсёды знайшлася нагода, каб наляскатацца хоць бы за яйка, згубленае сваёй курьцай у чужой крапіве, ці за гузак на галаве дзіцяці. Калі маладыя павыбіраліся ў горад, страсці быццам бы прыціхлі.

У 1973 годзе Карацінскія з Канцавымі пабіліся былі ў апошні раз; Павел Канцавы пачаставаў Сашу Карацінскага штыкетай на галаве, іржавым цвіком распароў шую. Іван Джала і Восіп Мядзвецкі спрачаюцца пры мне між сабою, хто ў сапраўднасці быў тады вінаваты. Пачаў Саша, кажа дзядзька Восіп, бо чаго ж было разумнаму чалавеку лезці да падмеленага Паўла, калі вядома, што будзе біцца да крыві? Саша быў стаў у абарону Толіка Зырэцкага, і за тое праляжаў месяц у бальніцы. Ледзь размінуўся са смерцю, кажа дзед Іван, той цвік прабіў цела міліметр ад аорты. Міліцыя і суд палічылі гэта агульнай бойкай. Усе бомкалі, што Канцавыя замазалі справу, Паўла нават не арыштоўвалі, сваяк адразу дахаты прывёз, той, што ў павятовай міліцыі тады працаваў. Дарэчы, што пра такое праз чвэрць веку ўспамінаць! Сёння судзіцца, здаецца, няма за што — Насцю-ўдаву Канцавыя не чапалі, а дзеці, калі спаткаюцца, маюць іншыя тэмы да гаворкі. Пра зямлю ніхто нават не ўспомніць, бо глядзелі б як на дзівака ці дурня, не то што за яе судзіцца! Каму яна патрэбная, хіба што ім, старэчам, пару сажняў у

вечнае ўладанне, пакуль не рассыплецца цела і памяць у порох. Цяпер маладыя і юнакі, што ў Нарожкі прыязджаюць на лета, да позняй ночы слухаюць магнітафон з ангельскімі песнямі, да дзядоў папольску азваваюцца, як і тыя да іх. Весечцы Насцінай вось дванаццаць гадоў, яшчэ не дзеўка, а ўжо пазірае на шаснаццацігадовага Гандзінага ўнука, Роберта, але ўсё ж большы ў яе інтарэс да малых, бо ж дзіця яшчэ. Што ёй разумець у нарожскай даўнечы...

Вось тады схапіла яна сваю торбачку з цукеркамі і апельсінамі і пабегла па трагуары, мінаючы каровіныя бліны (наражчанскія каровы на выган чамусьці любяць ісці не па вуліцы-брукоўцы).

— Праз мінут дваццаць прыбегла да мяне Гандзя, ледзь аддыхалася. Схапілася за сэрца і крычыць ад парога: “Ты хоць яе спутай, хоць прывяжы да дзвярэй, тую сваю Воську, хоць прыэвяслам сперазай! Хай толькі яна да нас не прыходзіць! Хай сядзіць тут у цябе ў хаце, раз да цябе прыехала!” — баба Насця пурпуравее маршычністым худым тварам. — Кажу ёй: “Гандзечко, гэта ж дзіця, як яе ўтрымаеш у хаце? Ёй жа да дзяцей хочацца! Будзь чалавекам, не праганяй Вёсі ад сваіх...” — “Павел заб’е яе хіба, як толькі яшчэ ў нас пакажацца! Мала свае навалачы!” Я спачатку ў слёзы кінулася, але пасля злосць мяне ўзяла: “Ну нелюдзі вы, Канцавыя! Нелюдзі! Усё да людзей нешта маеце, фашысты вы! Праз вас наш Пеця і загінуў! А ваш Мікола то ўсім с... лізаў, у каго ружжо было, то Сталіну, то Гітлеру!! Каб ён і ўсе вы на гарэ стаялі і сонца не бачылі! Учапіліся, бач, цяпер да нявіннага дзіцяці!” Ну і пабіліся мы тады з Гандзяю, дурныя бабы.

Пра тое, што дакладна здарылася на падворку Карацінскае, ахвотна расказваюць суседкі. Вядома, прыдаюць колераў бітве бабулек, якія на вачах людзей шчыра счапіліся, пазрывалі сабе з галоў хусткі, павыдзіралі сабе пару жмутоў сівых валос.

Тузаліся яны тады добрых пару хвілін, а крыку было больш, чым бойкі. Суседкі смяюцца, успамінаючы гісторыю, седзячы на лавачцы пад плотам.

— От, дурасць, і ўсё! — кажа Тэклія Пякарская. — Чаго ім было сварыцца? Адзін смех, ну, камедыя чыстая, дый годзе.

— Ну, папраўдзе гэта і неганарова ў такім узросце за чубы брацца. І яшчэ моладзі поўна, гарадскіх паноў. Вось учора мой Ірэк пачаў дапытвацца, як з тым “фашыстам” было, — уздыхае Сонька Салавейкава. — Вазьмі растлумач дзіцяці, як гэта бывала, чаму брат пайшоў на брата... Успомніш брудныя справы, зачэпіш незагоеныя раны...

Не толькі “чыстая камедыя” атрымалася. Гандзя, падаючы на каменныя прыступкі ля Насцінага парога, мела сатрасенне мозгу. Цудам не паламала сабе падставу чэрапа (падала на патыліцу), а тады была б горшая бяда.

— Я бяру таблеткі на нервы, і на сон, бо заснуць не магу, — каўтае слязу Насця Карацінская. — Усё находяць на мяне думкі пра канчыну. Мусіць, і я хутка пайду “на горку пад лесам”, да майго Сашыка. Думала, што да смерці спакойна дажыву, а цяпер страх на вуліцу выходзіць...

Ды і няма чаго з хаты нос висоўваць. Кончылася капанне. Трэція суткі бубніць дождж. Маладыя паехалі ў горад. У вёсцы ціха, толькі дзе-нідзе азваецца злосны галодны сабака.

На Паторцы

На Паторцы каля Н. жыў Жорка. Хату, прасторную, шчыгом да вуліцы, паставілі яшчэ ягоны бацька Іванко з дзедом Міхалём амаль паўстагоддзя таму.

Іванко славіўся аж у трох гмінах сваімі печкамі і мураванкамі, але сабе хату змайстраваў драўляную, здаровую. Ды прыйшлося яе нядаўна абкладваць цэглай, паднялі яе за вуглы і падрубываю на новы, умацаваны вялікімі камянямі цэментавы падмурак. Выбілі новыя вокны, большыя, у дзве паловы, з фортачкамі. Гэтак завяла маладая Жоркава жонка, Гануся.

Цудам называлі Ганусю ў вёсцы, так як і тое, што рашыла ісці на Паторку. Чаго тут ёй шукаць, дзеўцы з сярэдняй адукацыяй, толькі што па школе, тут во, і з Жоркам, якому добра пад сорок! Што з таго, што гаспадарка ў яго някепская, і машыны амаль усе мае, калі тых кароў ды свіней не злічыць? То ж рукі сабе да локця адрабіць можна! А харошая Гануся, як карцінка! Праўда, і Жорка, як маляваны, высокі, чарнявы, і дзеўкі за ім шалелі, асабліва калі яшчэ ў гурце “Імператар” на бас-гітары іграў ды спяваў пра нешчаслівае каханне (*ты мне пожуціла, длячэго то зробіла, не зразуме нік, о-о-о, о дзевчыно...*). Не заўважыў Жорка, як яго аднагодкі, хто зараз па арміі, а хто і раней абзавяліся сем’ямі, пачалі ўжо збірацца сваіх дзяцей жаніць ды замуж выдаваць. Ездзіў яшчэ па забавах, але ўжо ўсё меншае ўражанне рабіў на дзяўчат (ды і менш усё іх было па вёсках) — над пасачак над нагавіцамі вылазіў яму ўсё круглейшы жывоцік, паявіліся залысіны ў кучаравым чорным чубе і голас страціў гучную прывабнасць, якая калісьці даводзіла слухачак да дрыжыкаў і слёз. Новы вакаліст “Імператара II” не меў пад апекай кароў ды свіней (аддаў яго бацька гаспадарку *пад жонд*), меў час ездзіць па забавах, і нават не запрапанавалі Жорку запісацца на касету *Disco-Polo*, якую накруцілі ў новым складзе, хаця раней абяцалі. Пакрыўдзіўся вельмі Жорка, бразнуў сястрой-гітарай (так яе пшчотна называў) аб падлюгу і сабраўся дадому.

Ганусю выпісаў Жорка з газеты. Напісалі адно другому пару лістоў, абмяняліся фотадымкамі.

Прыехала на Паторку, агледзела, што і як. Файна тут, сказала, ёсць кантакт з прыродай. Але неабходна ў хаце ванну мець, хто ж у балеі будзе купацца, і каб гарачая вада не з парніка, а з бойлера, і цэнтральнае ацяпленне, і, каб зусім было па-людску, пліткай выкласці і кухню, і ванную (зрабілі яе ў каморцы)... Ага, і каб падлогі не з дошак, а паркет. Можа быць дубовы, але хай бы і ясены, абы ўзор прыгожы. Ну і, вядома, срачык каб у хаце быў, не бегаць жа ў будку за клуняй...

Прадалі Ляўшуны шмат што, зрабілі хагу рыхтык як хацела Гануся. Праўда, за такія штукі стары Іванко ўжо не браўся, — тут іншы майстар патрэбен. Хатку вырыхтавалі такую, што як у шклянцы стала — суседзі палюбавацца прыходзілі. Гануся сустракала ўсіх ветліва, частавала, і сама не была супраць бліжэй пазнаёміцца з суседкамі. Хутка яны заўважылі, што Ляўшуноў у хаце будзе больш.

Толькі неяк зарана Гануся нарадзіла. Можа, надарвалася, адно што не было чым, бо муж не даваў ёй да нічога дакрануцца. Хлопчык, як на няпорнага, надта ж вялікі быў, больш за чатыры кіло. Прывёз Жоржык малага дахаты непрытомны ад радасці, хваліўся сынам як родным, але ж сляпы не быў. Ну, як там сабе ладзілі ў хаце Ляўшуны, не наша і не суседзяў справа, — не на вачах — не ў сэрцы. Пра сваркі ніхто не чуў. Адась рос здаровы, Гануся сядзела ў хаце, і хоць часу ў яе не было на нуду, відна, сумавала, і быццам зачала — гасла на вачах яе асляпляльная краса.

Калі малому споўнілася тры гады, здала яго маці ў садок, пайшла працаваць “скляповай”-прадаўшчыцай.

Аднойчы ў спахывецкую краму з даставай прыехаў новы шафёр.

— Гануся, ты тут? Век не бачыліся! А што ж цябе сюды прыгнала? Запрашай у госці, пакажы, як абжылася!

Ежы Срока прыехаў да Ляўшуноў у наступную нядзелю з вялікай торбай — з гарэлкай і падарункамі малому. І Жорка паставіўся — пілі ды елі доўга за поўнач, успаміналі Жорка з Ежым нядаўнія, здавалася б, гады, у той час, як Гануся яшчэ пісяла ў майткі, седзячы ў пясочніцы, ужо буянлілі на забавах і скубалі дзевак.

Раніцай стары Іванко нарабіў віску на ўвесь дом. Звалок нявестку з ложка, пацягнуў яе ў “вялікую хату”, цяпер званую “салёнам”, дзе маладыя ноччу балявалі. На дыване, аплёўшыся нагамі, спалі галюткія Жорка і Ежы. Іванко аж калаціўся, хапаўся за сэрца:

— Гэта хто такое бачыў?! Што яны, кнуры гэтыя, тут рабілі?! А людочки... — і старэча пахіснуўся, падаючы ўдарыў сивою галавой аб стол.

— Гэта так, Ежык?! То я тваё дзіцё гадую, а ты з маім мужам?! — пачала Гануся тузаць непрытомных мужчын, якія не з меншым жахам пазіралі на сябе ледзьве прадзертymi вачыма.

Жоржык сарваўся на роўныя ногі. Ужо не на кавалера глядзеў, не на раз’юшаную Ганусю, а на старога бацьку, што непрытомны скурчыўся пад сталом.

Чым гэтая гісторыя скончылася? Што думаюць пра “такую камедыю” ў вёсцы? Паедзьце, запытайце. Бабы кажуць, Еўропа прыйшла да нас, то і цікавей жывецца, чуючы пра такія “штуркі”. Толькі шкада, што цяпер пустуе толькі што абноўленая хага Ляўшуноў на Паторцы. Іванка пахавалі, Гануся з малым з’ехала ў Беласток, а Жорка, кажуць, у Бельгіі сядзіць, шукае сабе занятку. Быццам не было працы тут, у нас.

Скарб

Дарафей Мацюкевіч перад смерцю сказаў Мірону, свайму ўнуку, каб скарб шукаў, што ягоны дзед Аніська закапаў, едучы ў Сібір, у агародзе пад бэзам. Той стары пакручаны куст рос калісьці каля хаты, каля самое сцяны, і няма даўно ўжо таго дому, стаіць новы, ужо трэці пасля таго, які пакінулі, ідучы ў *паняверку*. Згарэла тады ўся вёска, і вярнуліся ў дваццаць трэцім на парослыя буйным зеллем і маладымі дрэўцамі руіны. Яшчэ цяпер на градках, нават неглыбока капаючы, знойдзеш паламаныя цэглы, абломкі паліванай кафлі, завесы, пераедзеныя іржой да тоненькай сэрцавіны цвікі, счарнелыя лыжачкі, медныя грошыкі. Але сярод гэтага ёсць і рэшткі хаты, спаленай фашыстамі, калі пацыфікавалі вёску, як усе прыпушчанскія падбелавежскія пасяленні.

Калі дзед Дарафей ціха і спакойна паміраў, Мірон хадзіў у другі клас. Дзед, аслаблы і бледны, як тыя падушкі, узбітыя высока бабай Маланеяй, паўсядзеў, беспамылкова перабіраючы жоўтую бліскучую нітку ў пакручаных доўгіх пальцах — сплятаў сетку кломлі і “плёў кашалі”, як пра аповеды мужа гаварыла Маланея. Баба адразу адрэзала, гледзячы на разяўлены рот найстарэйшага ўнука і нашыя вырачаныя вочы, утаропленыя ў дзедаў бяззубы рот, з якога гучалі незвычайныя словы:

— Ты, Дарафей, не вучы ўнука лухты, а то і з яго вырасце цудак, як усе Мацюкевічы. Скарбы, скарбы! Вам адно ў галаве: ганяцца па свеце за невядома чым, а з таго хлеба есці не будзеш!

— Маланея, гэта не лухта і не глупствы. Гэта — гісторыя! Ты, маці — баба, а бабскае дзело — печы пільнаваць. Не сунь носа ў такія справы. Ужо Ева давяла да таго, што *нас* выгналі з раю!

Дзед Дарафей быў у гэтым упэўнены — ва ўсім віна кабет. І войны праз тое, гаварыў (а мне, адзінай дзяўчынцы ў кампаніі яго слухачоў, было вельмі прыкра, і мне хацелася быць хлопчыкам), што бабы хочучь кіраваць светам: давай ім аздобы, давай ім футры звяроў, давай грошы! Біблію чытаў дзед Дарафей, з якой мы мала разумелі, з распевам, а белая доўгая барада лагодна клалася на пажаўцелыя, набухлыя старонкі з растрэпанымі берагамі. З гэтай Кнігай сям’я ў бежанстве была, перажыла яна разам з Мацюкевічамі ўсе войны і ўлады...

Калі дзед Дарафей памёр, Міронаў бацька Васіль хацеў нават тую кнігу ў труну яму даць, бо з яе чытаць не ўмеў, але баба Маланея запярэчыла: досыць нябожчык на гэтым свеце начытаўся, хопіць яму “папера” ад бацошкі, а такая кніга рэч каштоўная, да таго ж святая, хай будзе памятка па старым. І тая Біблія, разам са згадкай пра закапаны ў агародзе скарб і няяснымі прароцтвамі Сібіліі, якія мы слухалі як казкі, асталася ў памяці і Мірона, і нашай, суседскіх дзяцей.

Я была старэйшая за Мірона на год. Быў гэта той час, калі я была мацнейшая за яго, клала яго на лапаткі і абганяла ў мяч, даказваючы, што і я магу быць хлопцам. І Мірон тады слухаў мяне, і, пераможаны ў вялікай бітве на выгане, выконваў мае загады і прыслухоўваўся да маіх прапановаў. І я рашыла ў адзін жнівеньскі вечар, калі мы сядзелі з Міронам, яго малой сястрой Крысцінкай, Юзікам і Шурам пад ліпай, з вялікімі галушкамі таўканіцы ў пакусаных камарамі руках: будзем шукаць той дзедаў скарб!

Канікулы канчаліся ў момант, калі мы ўжо засумавалі па школе, настаўніках і сябрах. У школу хадзілі мы тры кіламетры і хапала нам часу на планаванне раскопак. Але як капаць, калі ў агародзе Мацюкевічаў на градках растуць яшчэ буракі, цыбуля, капуста?.. Узяліся мы ўсе дапамагаць збіраць увесь

плён, каб пакуль замаразкі, пачаць свае пошукі. За ганачкам паставлі рыдліўкі і матычкі. Меркавалі, калі пачаць работу — можа, ноччу? Лепш, усё ж, пачынаць справу легальна.

— Цёця Каця, ці можна будзе вам скапаць агарод? Нам трэба “залічыць” практыку ў школе, маем такую “акцыю”, — запрапанавала я аднойчы ў палове кастрычніка матулі Мірона.

Стаялі мы як салдацікі, затаіўшы дыханне — дазвольце, ці прыйдзеца нам капаць ноччу, у таямніцы? Агарод вялікі, куст бэзу разрослы — работы шмат будзе...

— А не лепш брацца вам за свае агароды?.. Ну, калі хочаце, калі трэба вам, то працуйце. Павыбірайце ўсе кавалкі цэгля, што вам трапяцца, складвайце ля куратніка...

Мірон меў сон. Так сказаў нам назаўтра: “Я меў сон”, быццам цікавы каляровы фільм пра незвычайнае бачыў. Слухалі мы з разяўленымі ратамі, як Мірон пераканаўча апісвае з’яўленне ў сне дзед Дарафея.

— Дзед у белым плашчы, у шапцы сіняй, кнігу трымаў пад пахай. Вывеў мяне з дому, завёў у агарод, сказаў капаць крок ад бэзу. Вось тут. Пальцам мне паказаў.

— Аджуль жа ведае на тым свеце дзед, у якім месцы капаць? — усміхнулася я скептычна. — Калі б ведаў тады, калі жыў, то сам пачаў бы раскопваць.

— Я думаю, што ў небе сустрэў дзед Аніську, ад яго і даведаўся! — Мірон у гэтым быў упэўнены.

— Баба Маланея, як злавалася на дзед, казала, што ў пекла яго возьмуць, а там і згарыць саўсім! — узгадаў Шурычак, якому таксама часта пагражалі пякельным агнём за збыткі.

— А дзе тое пекла! Мой дзед быў добры, пайшоў, напэўна, у неба! У Бібліі так напісана! — Мірона ўгнавіла такая дзедава перспектыва.

Вярнуліся мы са школы раней, узяліся за свае

прылады. Капалі памаленьку, варочалі чорную ўрадлівую зямлю, выбіралі абломкі і смецце. Павячэраўшы, быццам бы пайшлі спаць, а ў змрок узяліся капаць пад бэзам, у добра пазначаным месцы, тым разам углыб.

Я першая палезла ва ўсё больш глыбокую яму. Працавалі мы заўзята, і дол быў на здзіў глыбокі, як на малечыя сілы. Мая рыдлёўка стукнула ў нешта глуха. Скінулі мне зверху матычку. Зубы матычкі зачাপіліся ў штосьці калмата-доўгае і цяжкое. Я стаіла дыхаю, у скронях малаціла кроў. Над ямай, над маёю галавой у вузкім прасвеце мігцелі зоркі. Мае сябры цяжка дыхалі, саплі, хтосьці шморгаў носам, на мае валасы і за каўнер сыпаўся пясок.

— Ёсць скарб! — закрычала я не сваім голасам. — Ёсць! Мірон, чаму батарэйка не свеціць?!

Мірон пабег па ліхтар у хлеў, але ніяк мы не маглі разгледзець у тую ноч тое, на што натрапілі.

Раніцай збеглася ўся вёска. Дзядзька Вася з маім татам і дзядзькам Стасем, бацькам Шурычка, вывалаклі з ямы скрыню, загорнутую ў збуцвелья мяшкі, разбілі века.

— Э, тут якоесь г..., толькі старыя кнігі, звіткі, мапы, усё сыплецца! — абгрос свае нагавіцы і выцер рукі Міронаў татка. — Ніякага скарбу тут няма. Хто вам дазволіў агарод марнаваць?! — схапіў мяне за каўнер, а з другога боку ўчапіўся за белую Міранаву чупрыну.

І зноў увалілі куфар у яму і засыпалі жоўтым пяском.

Мне ўдалося ўварваць кавалачак старонкі. Было там напісана алоўкам па-руску — я ведала ўжо “рускія” літары з урокаў беларускай мовы — нешта пра Бельск. Я тады яшчэ ніколі ў Бельску не была.

Сёння, калі заязджаю ў гэты горад, ходзяць за мною думкі пра дзеда Дарафея і ягонага, дзедавага, дзеда Аніську, зруйнавання і спалення хаты, схавання кнігі

і думкі, узброеных у лапаты людзей, што, паплёўваючы ў далоні, зямлёй завалілі наш скарб.

Стражнік старое сцежкі

Выкапалі з Буяўкі чорны мораны дуб. Гэта тады было, як яе засьпалі, яе, калісьці небяспечны ў час веснавых разводзяў прыток Нарвы. І падрэчкі Чарнушка і Пчолка зніклі ўжо пад роўнядзю возера. З Буяўкі месцамі дзе толькі роў застаўся, з жабурыннем і раскай на ўстаялай пеністай вадзе, а дзе зарослы сітнягом сухі паплавок. Хто яшчэ ведае, дзе была Буяўка, дзе ў гэтых месцах страшыла да вайны і паслей, дзе стаяў жыдаў шынок, што потым згарэў, а хто не ведае — то і нашто такому пра гэта даведвацца, пытацца?.. Мораны дуб, якога не ўзяла ні сякера, ні піла, падцягнулі пад Марушку, дзе ўжо ляжалі тыркачы вывернутых соснаў з задзертым карэннем з кавалкамі зямлі, жоўтыя звалы адсунутага з раўнянай дарогі пяску, суглінкаў, што парасталі ўжо зеллем — лесам горкага драсёну і лебяды, жалязякі і ўчарнелыя рэшткі будынін з паламанымі ваконнымі рамамі, пакінутыя будаўнічымі вала і станцыі помпаў на дамбе.

Паўз гэту дарогу ўрочышча Марушка беляхцела анемонамі, з кожнай вясною драбнейшымі. Люцынка доўга шукала вядомых ёй сонечных палянак, дзе з іржавае травы першымі вылузваліся валахатыя званочкі сончыкаў. Дзяўчынка заўважыла, што з кожным годам, з таго часу, як сама ўжо прыязджае да дзеда Ляксандра і пачалі раптам цягнуць яе беляя дагэтуль валасы, аколца стала зусім іншая, не тая, што раней, з вяковымі дарогамі, якія пільнавалі мяжы Княства, з кшталтам рэчкі, што пасля разводзя

вярталася ў свой бераг, дрэвамі, якія самотна вызначалі межы палеткаў... Цяпер, нават калі Люцынцы споўнілася дзесяць гадоў, дзед неахвотна дазваляў ёй адной выбірацца на вал над штучным возерам, якое ўпадабалі ўжо водныя птушкі — рух на дарогах пабольшаў, хаця перасталі з’яўляцца вялізныя грузавыя машыны з прычэпамі з гурбамі пяску і экскаватары. Люцынка цяпер не заўсёды казала дзеду, што возьме ровар і паедзе кудысьці; не меў замнога дзед Ляксандар ужо для яе часу, калі ў ягоным доме паявілася новая бабка, такая маладая, як Люцынчын татка. Пані Ганначка павыкідала за куратнік старыя бабуліны крэслы з мяккімі падушачкамі, дыван у макі — што вісеў у спальні — закінула на бэльку на падстрэшку... Прывезла з сабою прыгожы абедзенны набор (схавала ў шафу шлюбны бабчын посуд, маляваны ў лясныя званочки, з якога шмат філіжанак пабілася), прыгожыя сукенкі і многа кніжак. Дзед Ляксандар, прыгожы, сівавалосы, значна памаладзеў пры пані Ганначцы. Новая бабка ўсё нешта пісала, стукала начамі на машынцы ў сваім пакой на паверсе, але Люцынка не змагла даведацца, над чым яна так працуе. Калі запыталася, ці будзе гэта кніга з казкамі, пані Ганначка толькі ўсміхнулася і сказала:

— Гэта не твая справа. І будзь ласкавая ніколі больш не заходзь у мой пакой.

“Яе пакой” быў калісьці бабчыным, улюбёным Люцынкай, з камінам, шырокай канапай, з дываном на ўсю падлогу, дзе дзяўчынка любіла вылежвацца ў зімовыя вечары са старым выжлам Бобам, а бабка чытала ёй кнігі пра падарожжы. З-за гэтых вечароў Люцынка любіла прыязджаць да бабы Зіны і дзеда. Цяпер, калі не мела доступу ў гэты пакой, адчувала сябе чужой у доме, пакрыўджанай дзедкам, але найбольш балела тое, што баба Зіна ўзяла ды памерла, знікла з жшцы, а разам з ёю рэчы, што пахлі чабаром і кацялапкамі. Люцынка калісьці забірала ў горад

бабуліны шпількі да валасоў — доўгая бабіна каса мацавалася на галаве дзесяткамі шпілечак — каб мець з сабою нешта, што было б згадкай жаночасці і матчынага цяпла. Люцынчына мама была далёка, прысылала толькі прыгожыя і дарагія цацкі і грошы тату. Бацька адкладаў грошы на Люцынчыну кніжку. Чула, як казаў дзеду, што не хоча ні граша ад Аліны і хай яна з той Амерыкі не вяртаецца, калі выбрала такое жыццё. Люцынка ведала, што мама абавязкова прыедзе да яе, разам паедуць у вёску, усе будуць цешыцца і назаўсёды застануцца разам... Матчыны лісты прывозіла перачытваць бабулі; не было іх шмат, як хацелася б, але чулыя словы, якія паўтарала за лістом баба Зіна, гучалі так, быццам сапраўды казала іх уголас мама.

Люцынка не змагла прыехаць на пахаванне — у студзені ляжала ў бальніцы. Магла б адляжаць сваю воспу і дома, але бацьку трэба было неадкладна на два тыдні ехаць у камандзіроўку, на нейкія курсы.

У красавіку ў дзедавым доме паявілася пані Ганначка. Люцынка памятае: яна ўвайшла ў кухню (дзе малая, разжаленая здрадаю бабкі Зіны, хліпала над кубкам гарачага малака, што наліў ёй дзед Ляксандар, выцірала вочы, быццам ад пары), пахнучая чымсьці салодкім і мяккім, стала над сталом, спахмурнела і сказала памалу, выціскаючы словы з чырвоных вуснаў:

— А хто гэта такі прыехаў у мой дом?

— Гэта не твой дом! — дзяўчынка адпіхнула кубак.
— Гэта дом маіх дзеда з бабай, і мой!

— Ой, прыйдзеца нам удакладняць адносіны, бачу. Алесь, хіба ты забыў прадставіць мне гэтую маладую даму, — пані Ганначка ўсміхнулася да дзеда і ўскудлачыла яго белы чуб. — Я ж табе казала — ніякіх дзяцей!

— Гэта мая ўнучка, Люцына.

— Такая вялікая? Распусціў ты яе, бачу, мой мілы!

Ці прыйдзеца мне выхоўваць чужых дзяцей? Не думала пра такое, кідаючы дзеля цябе працу ў сталіцы!

— Бачыш, жонка пакінула Адама, ён... у яго новая сям'я... а з гэтай штосьці рабіць жа трэба... — залапатаў Ляксандар, хаваючы вочы ад унучкі. — Прывязджае сюды, на выхадныя, прынамсі да...

Люцынка кінула кубачак. Не памятала, як выбегла з дому. Ляцела па новай жоўтай дарозе, паабапал якое ў цёмным лесе нізам бялелі анемоны. Веснавы малады вечар насунуўся хутка, пацягнула сырým холадам. Дзяўчынка агледзелася ўжо амаль над возерам. Вецер пранізваў да касцей. Баялася ісці лесам, але там было цяплей. Прытаілася паміж будкамі, за растапыранымі каранямі сасны з вялікім навісам зямлі, каля чорнага дуба, якога безуладнае цела выставала з-пад руінаў. Пра гэты дуб столькі расказваў дзед Ляксандар! Як ён рос, магутны, вялікі кароль дрэваў Белавежскае пушчы, як прыходзіў пад яго адпачываць пан Белы Воўк, стражнік старое сцежкі, што абарочваўся ў лесуна, і кахала яго жанчына, што прыручала дзікіх звяроў... І як потым дуб рашыў памерці, бо бачыў смерць лесу, а перажыў ужо ўсіх, але смерць не хацела прыходзіць, бо не на яе моц была сіла дуба... І не мог дуб сам учыніць сабе смерці. І рашыў тады Пярун даць яму падмогу, і зваліўся дуб. І заліла яго вада, што падышла на Сухі груд, і на доўгія стагоддзі знямеў дуб, пачарнеў, скамянеў. І дасталі яго з ягонае магілы брудныя рабочыя, што капалі тут возера-магілу рэчкі, і зламаўся тлусты ад алею зуб пілы, і гартаваная агнём і вадою няшчадная сякера. І натужыліся і пакацілі дуб рабочыя на сметнік, бо да нічога ён не быў ім прыдатны, і засыпалі ягонае ложа зямлёю. Дзед Ляксандар ведаў усё. І казаў дзед унучцы, што не трэба дубу спачуваць, бо і ён не шкадуе нас, што жывем так мала, што не пабачым таго, што пабачыў ён, і не адпакутуем столькі, каб нам

расхацелася жыць.

— Не хачу быць вялікай. Не буду! Я памру! — заплакала Люцынка ў дзедавых абдымках.

Шукаў яе быў на ровары, задыханы; здалёк бачыла хісткае святло ліхтара, што сунулася ад хутароў. Ведала — ён прыедзе. Хацела памерці да таго моманту, пакуль ровар не наблізіцца да месца, дзе схавалася, і дзед з плачам кінецца яе ратаваць, шкадаваць, і будзе туліць яе халоднае цела да сваіх шырокіх цвёрдых грудзей, гладзіць па пацямнелых валасах, і дзедавы слёзы будуць капаць на яе мёртвы нерухомы твар...

— Дзедку, тут так холадна... Дзедку, я яшчэ не нарадзілася, мяне яшчэ няма, — прашаптала Люцынка ў глыбокай цемры, з далонькаю ў дзедавай руцэ.

Яны ішлі па старой сцежцы. Далёка азываліся сабакі. Лес маўчаў, не дыхаў, слухаў іхнія крокі і шоргат колаў. На красавіцкім небе не свяцілася аніводная зорачка.

За імі застаўся ён, дуб, — пільнаваць сваё месца. Перажыў, павалены, яшчэ адно жыццё.

Спосаб на поспех у каханні

Фідзьяль крышыў пацяруху ў жылаватых далонях. Чэрвеньскае сонца пякло ў карак, чырванелі малінаю адкрытыя рукі пад кароткімі рукавамі белай кашулі. Кароткае вудзільна ўваткнуў у руды бераг. Сачыў за паплаўком.

— Вы што, дзядзька Фідзьяль, думаеце звабіць на гэта сур'ёзную рыбку?

Фідзьяль павярнуўся сваім каржакаватым целам у бок голасу, туды, адкуль сляпіла амаль летняе сонца. Вывернуў кішэні, выграс рэшту смецця.

— А ну, прычапіў штучную муху. Дурная рыбка на

такое зловіцца, як і чалавек, — прыжмурыў стары свае выцвілія вочы на Борку, саракагадовага кавалера, мускулістага, ужо траха палыселага пуцатага бландзіна. — Маеш да мяне важную справу, ці так дзеля прыліку пыгаешся пра рыбку?

Борка падышоў бліжэй, моўчкі патупаў, пачухаў патыліцу пад палатнянай кепкай, уважліва ўгледзеўся ў ваду, якая кругамі абводзіла чырвоны паплавок, плюнуў як найдалей ад берага.

— Ффу-у, машкара пачынае збівацца пад карчамі, — заўважыў, — мусі на дождж пад вечар. — Зараз будзе лепш кляваць. А ты тут не палохай мне ўлоў, адразу кажы, па што прыйшоў, Борка, — штурхнуў яго пад бок Фідзьяль. — Не ўстыдайся!

— У мяне справа сур'ёзная. Сакрэтная. Не месца тут яе рашаць...

— Гавары, гавары. Тут нас ніхто не пачуе. Адчыніць які сурок табе трэба, замовіць што, ці даць якое прываротнае зелле на каханне?..

— О, во-во! Каб хоць на мяне Галенка глянула!

— То ты якую сабе дзеўку выбраў? Чыя яна сама будзе?

— То ж Анісімава Галенка.

— То ж дзіця яшчэ, толькі што ў пяску гуляла.

— Ужо матуральны дыплом у сельскагаспадарчай школе зрабіла, у тэхнікуме.

— Ну, то ў нас у вёсцы яе не затрымаеш, не! Вучоная.

— Але, дзядзечка Фідзьяль, вы ж такі шпец ад чараў, ну, дайце мне якое зелле ці замову, каб мяне захацела.

— Ну, добра, Борка, дам табе такое, дам, але глядзі, як дзеўка ўкляпаецца ў цябе, то валамі яе ад сябе не адцягнеш. А ці хоць добрая гаспадынька з яе будзе? Плодная? Краса — не найважнейшая справа. Маю Параску насватаў мне мой дзядзька, не найхарошчая з твару, як на дзеўку, была, але баба добрая, анёл не чалавек, і гаспадыня дай божа, і палюбіў я яе як сваю

душу. Памерла пры родах. І так я з тае пары бабыль, дапамагаю людзям, а сам сабе ніяк не дапамог, ды і не шукаў сабе сучэхі.

— Не ведаю, як там з ёю, дзеўка з выгляду сам мёд. А мне ўжо нават хай кульгавая ці лянiвая, абы была. Давайце, Фідзьяль, што-кольвек, абы каханне падзейнічала, як гром. Хай трава, хай напоi які, нават які парашок магiльны, — я чуў, што такое вы калiсь давалi. Або пару слоў, што звалiлi б яе з ног... Усё зраблo, як скажаце, бо самота ўжо да касцi заела...

Пайшлi Фідзьяль з Боркам у бок хутара на Зайчым Хвасце, дзе стаяла хата ў засенi трох магутных лiп. Вудачку стары закінуў за спiну — зноў не злавiў нічога. Найчасцей траплялiся яму асцiстыя плотачкi ці шчупачкi ў мезенец, тую малечу і выпускаў, шкадаваў, або Бегемоту прыносіў. Тоўсты чорны блiшчасты кот выбег на сцежку, з надзеяй у жоўтых вачах пачаў церцiся ля ног гаспадара, прасiць пачастунку. Фiдзель тыцнуў яму пад нос вудачку: глядзi, нічога нямашака, і Бегемот злосна фыркнуў і плiтануў у маладое жыта.

— Во жыву з iм адным, як і быць павiнна чарадзею. Ну, ты, Борка, хочаш, каб табе даць лякарства на кампанiю, і яшчэ, каб каханне было... Мне самому лепш было б чаго напiцца і прыгаварыць якую адзiнокую цётчакку, але якая пойдзе ў такую глуш, на такое “багацце”! Усе выгоды хочуць. Лепш iсцi дагледзiць да смерцi якога скручанага раматусам пенсiянерыка ў блёку, чым са мною тут у карчах сядзець, хоць я яшчэ дужы, моц маю, і не зусiм лысы...

— А чаму і не, маю на воку для вас бабку як трэба, у вёсцы Янава. Аўтобусам пад яе хату даедзеце. А мне парайце, як здабыць Галенку, заплачу, не пашкадуеце...

— Добра, добра. Палiчымся. Шчасцю няма цаны.

Паставiў Фiдзьяль на стол слоiк кампоту і шклянкi,

палез у шкапчык за Кнігай. Доўга глядзеў гараскопы, чарціў нейкія лініі і колцы на лістку пажаўцелай паперы, меркаваў...

— Гэта Кніга мне асталася ад прадзеда Нічыпара. Як паміраць буду, трэба мне будзе каму яе перадаць. Веды тут шмат, не на кожную галаву...

— Я не хачу! — замахаў рукамі Борка. — Каб пасля чэрці мэньчылі?! Ну, дзядзька, сходна там што мне з Галенкай у Кнізе, так ці не?

— Ну, як сказаць... Лёс у вас інакшы. Лепш злаві ты ў Купалле жабку, зачыні яе ў гаршчочак, завяжы яго, засунь у мурашнік. З чыстага шкілеціка вазьмі з ножкі костачку загнутую ў кручок, тою косткай і прыцягни дзяўчыну да сябе. А гавары вось што паціху...

Запісаў усё дзядзька Фідзэль Борку на паперцы, бо той ніяк не мог спамятаць рэцэпт.

— А як будзеш мець дзеўкі досыць, той костачкай адпіхні яе ад сябе...

— Што адпіхаць, я хачу мець бабу ў хаце! А цяпер пішыце сабе заметку: Карная Лёнька, з Янава, хата напроціў аўтобусага прышынка. Ну, вельмі ж цікава, хто першы будзе піць “горкую гарэлку”!

Нядоўга збіраўся Фідзэль да цёткі Лёнькі, заехаў ранішнім аўтобусам яшчэ ў чэрвені. Цётка не спадзявалася сватаў і не думала пра жаніцьбу, але на тое “чараўнік” ведаў свае чары, каб спадабацца вясёлай удавіцы. Файная з іх пара — сцвердзілі і старыя, і маладыя: кругленькая, мілавідная жвавая бабулька і жылісты дужы дзед, разважлівы і вучоны. За Пакрову абое ўжо сядзелі ў добра напаленай хаце на Заячым Хвасце над Нарвай (нічога, што да аўтобуса адсюль далей).

Борку таксама ўдалося — на Купалле злавіў зялёную жабку, са слязамі ў вачах усадзіў бедную ў завязаны анучкай рандэлек ды загроб у мурашнік. На забаве прыцягнуў гарачую дзеўку чыстай костачкай, прыціснуў Галенку ў танцы, нашаптаў “чары-мары” ў

вухка, а тая і не была супраць. Справа пайшла хутка і з пажаданым Борку вынікам — Галенка зранку прачнулася ў Боркавым разбэрсаным ложку.

А зранку відней — сёмы месяц. Або і восьмы, калі на цвярозае вока.

Спахапійся Борка, выцягнуў з кішэні пакамечаных нагавіц жабіну ножку, тыцнуў каханцы ў грудзі: ідзі прэч! І дзяўчына злезла з пасцелі ды пайшла дахаты.

Вырадак

Алене Май не жылося добра ў ейнай сям’і. Усе пра гэта ведалі — і суседзі, і паліцыя, і сямейны суд. Чаму? Вядома, як гэта бывае. Чымсьці ў сужонстве “не дапасаваліся”, як кажуць людзі. Выйшла Алена замуж добра, ледзь абсохла “матуральнае” пасведчанне, за багатага і нестарага яшчэ мужчыну, з кватэрай у пяць пакояў, з аўтамашынай. Мужык яе на выгляд добры чалавек — ветлівы для суседзяў, кожнаму першы “дзень добры” дасць, заўсёды ахвочы да дапамогі — нават грашыма амаль чужых людзей ратаваў. І нябрыдкі — на вуліцы яны ўтрох, з чатырохгадовым бялявым хлопчыкам вельмі прыгожа глядзеліся, — толькі прыклад з іх можна было браць. Адам Май, працуючы шмат і амаль без выхадных і канікул, не шкадаваў грошай і клопату, каб маладая жонка з дзіцём жылі добра, высылаў іх на курорты, нават за мяжу.

Алена Маіха, падгадаваўшы дзіцё з дапамогай нянькі да трох гадоў, адправіла яго ў садок. Вазіла малога на сваёй апошняй машыне, якую атрымала ад мужа на імяніны — макавым “Фіаце-чынквечэнта”, пасля ехала купіць сабе “абноўку”. Вярталася ў розны час, і малы, бывала, доўга заседжваўся ў садку, калі

ўжо ўсе бацькі забралі сваіх дзяцей, чакаў маму. Да трох гадоў меў шмат нянек, усе былі цёці фэйныя, падабаліся Фэлюсю амаль усе, толькі не ўсе маглі дагадзіць мамулі — то былі запрыгожыя, то заразумныя, то занадта іх хваліў тата... Алена не працавала, бо якія ж грошы атрымлівала б, як сакратарка нават у добрай фірме і пры добрым дырэктары; больш магла мець за тое, што сядзіць дома. На тое ўзяў Адам Май такую прыгожую дзяўчыну, каб была аздобай і цешыла вока пана дому і тых, каму хацеў яе паказаць.

Вядома, кожны чалавек заняты сваімі справамі. Хіба што толькі хворыя збыгкам цікаўнасці плеткары нахабна заглядаюць бліжнім пад покрыўку гаршкоў. Бачылі людзі маладую прыстойную сям'ю, шмат хто ёй зайздросціў, і раптам пачалі прыходзіць павесткі з суда да суседзяў, як да сведкаў.

Дома ў Маеў бывалі па некалькі разоў толькі Вікторыя Супрунчыха, пенсіянерка, якая адразу пасля пасялення ў блёку наведала ўсіх суседзяў і прадставілася ім, і Януш Кавальчук, “залатая ручка”, якога разы тры прыгожая суседка прасіла дапамагчы пры хатніх аварыях. Пані Вікторыя не магла нахваліцца: такая вялізная кватэра, але, на яе думку, зусім небагата абстаўлена. Пакоі ўсе пабелены, мэбля або чорная або светлая, скураныя каналы і фатэлі, процьма кніг на паліцах. Цётка Вікторыя лічыць, што багацце відно найбольш па выстаўках крышталю на сценах-рэгалах, а тут нават тья сценкі як не сценкі, а чорт ведае што. Дыван толькі адзін, і то нейкі як канапляны, ці што, усюды на падлозе якаясь цэгла, а не гладзенькія пліткі, а на сценах багамазы ў простых рамах. Апаратаў толькі многа — то нейкія экраны, то слупы, з якіх слухаюць музыку, а як загудзяць яны, то як арган у касцёле чуеш... Рэха! Вось прастор, калі некаторыя ціснуцца ў сваіх клетках! І як чыста — тры разы ў тыдзень прыходзіць пакаёўка, прыбірае. У

малога свой пакой, і, папраўдзе, Фэлюся зусім не чуваць, таропіцца ў камп'ютэр, ледзь яго адгоніш, вочы сабе марнуе... А Януша Кавальчука захапляла ўсё ў гэтай кватэры, а найбольш адмысловыя краны ў блакітнай лазенцы з паўкруглай ваннай і агромністай кухні-сталовай... Вось жывуць жа людзі!

Што маглі сказаць сведкі ў судзе? Не бачылі ж, што тварылася ў хаце сужонства Маяў. Не бачылі, але чулі! Як тут не ўчуць, як пані Алена просіць ратунку, вішчыць немым голасам, нясецца страшэнны ляскаць і грукат, валіцца нешта на падлогу, аж сцены трасуцца!? Не ўсе чулі, бо крыкі былі паміж дзесятай і поўднем або паўгадзінкі да трэцяй. Дзякуй Богу — дзіцё не бачыць, як бацька-вырадак мардуе матку! Вызывалі паліцыю і суседзі, і спадарыня Май, але паліцыянты або не хацелі ўмешвацца ў “сямейную справу”, або прыязджалі тады, калі гаспадара не было ўжо дома. Ніхто з суседзяў ніколі не прыбег на ратунак.

Разводная справа, хоць цягнулася доўга, набліжалася да фінішу. Алена Май хацела мець дом з мэбляй, дзіцё, машыну, сваю калекцыю каштоўных камянёў і аліменты, якія дазволілі б выходзіць дзіцё на не горшым, чым цяпер, узроўні. Адам Май закідаў жонцы, што нахабна лжэ пра ягоныя паводзіны, але, вядома, доказы былі пераканаўчыя — пасведчанні суседзяў, лабітая мэбля і посуд, раны на целе жонкі, пасведчаньня лекарам. Спадар Адам наняў новую кватэру і забраў частку сваіх касцюмаў і кніжак. Але скандалы паўтараліся амаль штодзённа, цяпер і ўвечары, і ноччу.

Пачыналіся ўжо летнія канікулы, Фэлюсь паехаў у лагер. Пані Алена рашыла справу завяршыць яшчэ перад летнім распускам суда.

Лямант, крык, амаль вышчэ, трэск мэблі і звон разбітых талерак паўтараліся цяпер нават тры-чатыры разы ў суткі. Паліцыя не рэагавала.

Але аднойчы не вытрымаў сусед, Рыгор Нос. Збег ён па лесвіцы ў адных кальсонах, з жахам думваючы, што той дэгенерат вось-вось заб'е няшчасную кабету. Заламатаў у дзверы. Нічога не дапамагло. Сусед разбегся і з усяе сілы грымнуўся сваім магутным целам у дзверы. На шчасце, былі яны зачынены толькі на адзін з чатырох замкоў. Дзверы бабахнулі на тэракоту ў калідоры. Задыханы Рыгор уляцеў у салон, адкуль даляталі хвалі неверагоднай бойкі — трашчалі дошкі, бразгала шкло і талеркі, енчыла жанчына...

На канапе сядзела гаспадыня, піла каву, пляла на прутках доўгі шалік. А калонкі-гукаўзмацняльнікі аж падскоквалі. Запіс быў выдатны, сыграны з некалькіх гукавых сцежак. А паганага мужа не было і духу.

Босы Воўк і злодзей цноты

Босы Воўк жыве ў мястэчку на Беласточчыне, славытым колькасцю захворванняў СНІДам. Але мы не пра гэта. Мы пра музыку і каханне.

Босы Воўк займаўся музыкай. Фірму заснаваў каля-музычную, са сваім сатанінска-мэталёвым знакам. А сам ён нармалёвы, усё бярэ на здаровы розум. Рок-музыку любіць, але звычайна, без экстазу. Бо і зарабіць на ёй крыху можна. Давялося трошкі папрацаваць над іміджам — прычоскай, адзеннем... І чэрап сабе Роберт-Босы Воўк вытатуіраваў на левым, сардэчным плячы.

З канцэртнай фірмы грошай не было зашмат, ды і тое ішло на прапой, хоць сам Босы Воўк не піў зашмат і не п'е, дбае пра здароўе. Але трэба мець кантакт з жывымі рокменамі, і трымацца рэпрэзентацыйна. На канцэртныя залы трэба, на фанатак. Паненак каля Ваўка круцілася многа, розныя, і

патлатыя, і астрыжаныя амаль дагала. Але меў Босы Воўк нармальную сястру Рэню, якая працавала ў цырульні. Не прыгажэйшую за сябе, а нават падобную. Рэня жыла спакойна на другім паверсе бацькоўскае вiлы, да захапленняў брата адносілася памяркоўна, на канцэрты трапляла рэдка, бо там круціўся народ зусім неадпаведны ёй. Перагледзела ўсіх больш прыстойных хлопцаў у мястэчку, але ні адзін ёй не спадабаўся. І так у цноце захавалася да сваіх дваццаці пяці гадоў. Нават псіхадэлічная музыка не даводзіла магчымых кавалераў да таго, каб захапіцца яе прыгожымі вачыма. А татка не быў аж такі багаты, каб хто захацеў купіць “ката ў мяшку”.

Але вось адзіная сястра Босага Ваўка закахалася. З узаемнасцю. У раскосага прышчатага рокмена, маладзейшага за сябе на чатыры гады. Пасяліўся кастрабаты маладзён на “горцы” разам з каханай, паабяцаўшы Старому Ваўку (як яго чуліва называлі дзеці), што возьме шлюб у касцёле. Але ўсё ж Старая Ваўчыха не магла сцяргнець вечна непрытомнага нямышкіка Джэксана на выпастаных паркетах, і Рэня сабрала свае “цюхі” пад пахі, узяла Джэксана і пайшла жыць у блок да бабулі, а Ваўчыху-Бабку адправілі да сына. І так вось цнатлівая Рэня ўвайшла ў дарослае жыццё, поўнае музыкі і кахання.

Джэксан хагы не пільнаваўся, калі гарэлкі дома не было. Рэня выходзіла на працу з болем, з заўсёднай думкай, што сёння начаўпе каханы. Добра, што хоць быў ён больш-менш пад вокам ейнага брата, у клубе або на канцэрце. “Дынксуе, што зробіш, — усміхаўся Роберт сястры, — а хто гэтага не робіць. Я вось не п’ю столькі, бо ўжо не ў змозе. Хачу жыць, як чалавек. І з яго, Рэня, будуць людзі. Файны ён госць, і, было не было, швагер. Хто ж іншы ўкраў бы тваю цноту? А цяпер хай вышуміцца.”

Хоць Воўк пасмейваўся з “цнатлівае” сястры, але ж любіў яе. Ад малое быў яе абаронцам. Ды і падобныя

яны, як дзве кроплі вады, ды мужчыне хопіць, каб быў крыху прыгажэйшы ад д'ябла...

Рэні на працу пазваніла ўсхваляваная суседка. Досьць мела дагэтуль цярпення: канчайце з “імпрэзамі”! У Рэнінай кватэры ў белы дзень такі скандал, такі гвалт, што вытрымаць немагчыма! Пакінула кабета кліентку з незакончанаў завіўкай на галаве і папёрла дадому. Гармідар чуўся ўжо за два блёкі ад дому.

Адчыніла ёй дзверы нейкая дзяўчына. Іх там было болей, паненак і хлапцоў, а рэй вадзіў Джэксан.

— Ты хто такая? — спыталася дзеўка, утаропіўшы ў Рэню малапрытомныя вочы.

— Я тут гаспадыня. Дзе мой Джэксан?

Абступілі яе наўкола.

— Зусім, як чэрці ў дыме, усё мне ў вачах памуцілася. З тае пары ў мяне нервы, — кажа Рэня. - Мне аж слаба стала.

Рэню падхапілі, пасадзілі на канапу. Хтосьці лінуў ёй на твар віном.

— Гэта што за жарты, Джэксан? — рагатнулі дзяўчаты. Гэтае памяло — твая любоў? А ў трыбушку пэўна ўжо маленькі рокменчык?

— Гэта мая граюрадняя сястра, з Харошчы ўцякла, хацела забавіцца з вар'ятамі, то мае. Любіць вострыя сцэны. Можна, зробім ёй нейкае прадстаўленне?..

Рэня без слова выйшла ў другі пакой. Упала на тапчан, уціснула галаву ў падушку, каб не чулі, як галосіць. Плакала доўга, аж заснула. Ужо было цёмна, як прачнулася. У другім пакоі сядзелі Джэксан і брат.

— Роберт наліў мне кавы. Узяў у далоні мой твар, пытаўся, што здарылася. Я і слова не магла сказаць. Гэты паганец Джэксан толькі пасміхаўся, — расказвае Рэня. — “Ta dziwka chciała zepsuć nam zabawę”. Так ён сказаў, а пасля дадаў: “Chodź, porozmawiamy”.

Пайшлі ў другі пакой.

— Як можаш цягнуць у маю хату гэту навалач! І

паводзіш сябе. як свіння! Выбірай — або гэтыя свінні, або я!

— Я табе дам “свіней”! Гэта — маё жыццё! І музыка! Я люблю музыку! — узвіўся Джэксан.

— Калі ласка! Любі сваю музыку і сваіх валацужак! Але не лжы майму брату! Ён з табою палічыцца!

— Ён?! Калі б нават я цябе забіў, ён слова не скажа. Бо не мае ў тым інтарэсу. Вось я зараз цябе выкіну з балкона, а ён мне паверыць, што ты, вар’ятка, сама выкінулася! Або задушу цябе голымі рукамі.

Рэня спачатку хрыпела, пасля паплылі ёй перад вачыма чорныя кругі і страціла прытомнасць. Не памятае, колькі праляжала. Калі расплюшчыла вочы, заўважыла з-пад дзвярэй жоўтую пляму святла. Пачула братаў голас:

— Што ты ёй зрабіў? Ты яе пакрыўдзіў?!

— Ат, памяў крыху. Прытвараецца. “Ляскі” любяць, каб іх крыху паціскаць. Дарэчы, трэба яе прывесці да розуму. Хіба ж разумее, што я хачу жыць. А што я маю з ёю ў хаце? Толькі скандалы. А, даруй, пры кілішку мы, то праўду-матку рэзаць можна... То ж сам ведаеш, Рэньку то часам мусіць чалавек газетай зверху накрыць, каб за дупу ўзяцца...

Рэня дапаўзла да другіх дзвярэй.

— Роберт... Вады... Доктара...

Босы Воўк страціў у той вечар сваю памяркоўнасць і цынiзм. Перабіў рукі Джэксану, паламаў ногі, калі валок са сходаў. Пакуль шукала яго паліцыя, сядзеў у Еўропе. Вярнуўся два месяцы таму. Прывёз сёе-тое сястры, купіў новую апаратуру. Мае грошы і новыя ідэі. А грошы думае ўкласці ў новы інтарэс. Будзе помнікі ставіць памерлым, даць з граша жывых. А чэрап на ягоным плечуку падыходзіць да новай прафесіі.

Чорт у хаце

Добры быў калісь гаспадар і муж Коля Несцер. Ды здурэў на старасць. Усюды бачыў сваю Насцю ў абдымках уяўных супернікаў і выбіваў з яе тую здраду заўзята. Аж узяўся за справу... Адны кажуць, што чорт, іншыя — анёл ахоўнік, бо зляцеў і зрабіў у хаце парадак.

У вёсцы Бабуркі N-скай гміны няма чаго людзям плёткамі займацца. Праўда перарастае выдумку, бо часам такога і не выдумаеш, што тварыцца на свеце.

— Усе ведалі, што Коля Несцер пачаў біць сваю старую, — кажа Васіль Супрун, званы Вацкам, пенсіянер з хутара Насавое. — Ніякае гэта ні дзіва, у горадзе і вёсцы такое ўпаткаеш, што добрая сям'я пачынае кепска раптам жыць. Ды калі ўжо столькі нянавісці ў хаце набіраецца, што дыхаць няможна, то людзі развесціся могуць.

— У горадзе бабы адважнейшыя, — дакладае Надзя Гоздзік. — Там бабы больш вучоныя, умеюць усюды дайсці. Мы, старыя, то і думаць не думалі, калі нават было так, што хоць вешайся. Маладая якая можа і пагражала мужу, што пойдзе ад яго ў свет, але, ведаеце, дзеці, гаспадарка... Муж, хоць чорт самы, то на старасць прыціхне. Ды і якія маладыя! Насці вось ужо 60 гадоў, а адна яна з маладзейшых у вёсцы!

— На Колю кепскага слова ніхто не сказаў бы раней. Усе яму зайздросцілі. Добры гаспадар быў, пабудаваўся што го-го, — паказвае пальцам дзед Андрэй Кастэнцік. — такія хлявы, якая хата! Як у месце! Паніска! А піць пачаў не з бяды хіба? Людзі маюць на скібку хлеба, і то жывуць добра, у згодзе. Ну, гляньце, якія палацы.

І праўда, асабняк Несцераў і гаспадарчыя будынкi робяць уражанне: усе з шэра-блакінай цэгля, бункраватыя, асабліва двухпавярховы дом у модным у

сямідзесятыя гады стылі “запалкавых пушчак”, абудаваны яшчэ нейкімі, ужо “нелегальнымі”, здаецца, прыбудоўкамі, па модзе саміх гаспадароў. Пад домам, ад вуліцы, дзе ў іншых сялян дацвітаюць апошнія летнія кветкі — звычайныя, вясковыя — ды высыпяе гародніна, у Несцераў — стрыжаная траўка і нізенькія ні то ядлоўчыкі, ні то туі і пару ружавых кусцікаў. Агарод у іх за вялізнай стадолай, цяпер амаль пустою. Зямлю здалі Несцеры “пад панства”. Сыну паставілі вілу пад Беластокам, дачцэ выкупілі “блэк” у Гайнаўцы. Распрадалі амаль усе машыны. Трымаюць карову і пару свінак. Можна, і ад нуды пачаў піць Коля Несцер?

— І раней выпіваў, як кожны чалавек, — кажа баба Олішча, — але за працаю свету не бачыў. Несцеры налягалі на работу, як дурныя, бы хто хацеў ім што вырваць з горла. Такі род іхні здаўна быў, памятаю яго бацьку і дзеда, Касцюка. Нават у святую нядзелю, калі пагода стаіць, то ехалі ў поле ці на луг. Нават Іллю ці Ганну не ўшанавалі, як паганцы, калі рабіць што трэба было. А колькі чалавеку ўсяго трэба будзе, то ж у магілу за сабою не пацягнеш! — бабуля ўсхвалявана стукае кіёчкам аб тратуар. — Каб хоць усё тое на радасць пайшло! Дзеці пабралі тое, што ім трэба, і нават дахаты не заглянуць, толькі Марыська малага летам падкіне, каб маці папільнавала, калі яна едзе ў цёплы край адпачываць.

Захацела была Насця з тае нуды, што рабіць цяпер папраўдзе няма чаго, пайсці на якую працу ў людзі. Стала ў краму. Стаіць, працуе, грошы лічыць, а тут раптам убягае Коля і пачынае яе пры людзях бэсціць, цягаць за кудлы: куды падзела каханка?

Людзям смех, а кабеце бяда. Трэба ж крыху прыхарашыцца, калі ў людзі ідзеш, ды і ёсць за што тую парфуму купіць. Усю касметыку Коля ў печ уваліў, бензінам падліў, каб хутчэй гарэла. Нашто старой бабе ўсе тыя пудры? Завяла кобеля, ныйначай.

Колу семдзсят чатыры, а кавалераў во колькі наўкола, усе на Насцю вырачаюцца. Колькі разоў вазілі яе ў гміну “на разлічэнне”! Папахадзіла тады Несцерча ў цёмных акулерах і густых панчохах! Але на паліцью не падавала. Аж краму зачынілі, прывозіць цяпер прадукты “прывацяж”. Пачала Насця ездзіць у гмінную школу, рабіць кухаркай. Цэлымі днямі дома няма, вяртаецца на школьным аўтобусе. Паездзіла так месяцы тры. Прыехаў Коля на аўтобусе ў мястэчка, забег у гасподу для адвагі. Наведаў школьную кухню. Папабегала Насця па школьных калідорах, перад мужам узброеным у цясак ды апалонік! Вядома, скандал быў на ўсю гміну. Села тады Насця ў хатні арышт, вязаць швэдры, гафтаваць у “рышэль” абрусы і пасцель для ўсяе вёскі. Ды колькі ўсяго гэтага каму трэба! Звяжа кофту Насця, прымервае перад трумо ў гардэробе, а тут Коля ўбгае з падворка, і раве: “Здзяру з цябе гэту анучу, сука! Для каго так фарсіш?! Куды зноў выбіраешся?!” Сам неяк апусціўся, зусім перастаў дбаць пра сябе, а раней то паголены, чысты нават у хлеў хадзіў.

— Праўда, выглядаў крыху як хворы, але хто ў нас у вёсцы не хворы ў яго гадах! — махае рукой баба Олішча. — Работа ўсе сокі з чалавека высмакча, а хто мае час лячыцца! Яшчэ бабы ўзіраюцца, што там дзе зякой баліць, адна адной кажуць, што рабіць, калі нямогласць якая нойдзе, да таго ж не п’юць, не кураць. А мужыкі — ледзь трымцяць. Гляньце на нашых кавалераў...

— Папраўдзе і Насці мала бракавала, каб здурэць. Вазьмі вытрымай такое! Невядома, калі на Колу нойдзе дурны настрой. Уцякала да мяне найчасцей, — кажа Косця Паўтаран, кавалер каля 50 гадоў. — Цераз плот ад іх жыву. Меркаваў нас адно да аднаго ўжо здаўна. А мне проста шкада было глядзець, як іх сям’я гіне. Калі б мяне ў той час не было, то што б там натварылася!

Косця, пачуўшы страшны крык Насці, убег на першы паверх Несцеравай вілы. Дзякуючы ягонаму сведчанню не абвінавацілі Настасію Несцер у спробе забіць мужа.

— Коля, як сляпы, размахваў сякерай наўкол сябе, сек, дзе папала, — расказвае Паўтаран, падкрэсліваючы ход гісторыі жэстамі. — Рубануў па дзвярах. Насця, у парванай блузцы, ускудлачаная, з нажом у руцэ, спачатку ўцякла на падстрэшак, пасля другімі сходамі збегла да мяне. Я стаяў як укапаны. Коля ляцеў з сякерай на нас, а я не мог нават крыкнуць. “А, я цяпер усё ведаю і бачу!” — Коля вішчаў па-бабску. — “Цяпер-то я вас зарубаю насмерць!” Насця раптам кінулася ў яго бок, з нажом аберуч, і паляцела на яго. Я ззаду быў, думаў, што забіла, бо раптам абое яны пападалі...

У тую секунду на іх галовы скочыў Мурза, стары прыблудны кот.

Мурзу Коля ненавідзеў хіба больш яшчэ, чым Насцю. І вешаў быў яго, і біў чобатам па галаве, і вывозіў, а той усё вяртаўся дахаты. Каціска стараўся сыходзіць гаспадару з дарогі, як і ўсе ў вёсцы, але гаспадыні не кідаў, прымошчваўся каля яе ў хаце, хадзіў, як сабачка, за Насцяй па вёсцы, адводзіў на аўтобусны прыпынак...

— Каб я не бачыў гэтага на ўласныя вочы, не паверыў бы! Мурза ўздыбіўся, зрабіўся рыхтык чорт, заверашчаў і ўчапіўся Колю ў галаву, — Косця аж ускінуў над галавою рукі. — Заднімі лапамі задзержатаў па вачах! Такого віску я не чуў, колькі жыву! Насця самлела, выпусціла нож з рукі. Я ў першую хвіліну не ведаў, хто каго забіў! Насця прабіла Колю руку, ён чарахнуў яе сякерай па вуху, абое ў крыві ляжалі на дыване, а кот стаяў на Колевай галаве і вішчаў, як дзіця. На ватных нагах я пабег да солтыса...

— Шготыдзень езджу да Колі ў псіхушку. Лечаць

яго, але ці вылечаць! — пацірае Насця Несцер загоенае ўжо вуха. — Каб справа была толькі ў вачах! Адно яму Мурза выдзер, на другое ледзь бачыць. Усё жьщцё нармальны быў... Цяпер мне кажа: “Ты, Насця, я цябе люблю, чакай мяне, але таго чорта і так павешу!”

Трохколерны Мурза, сыты і лагодны, дрэмле на дыванку ў кухні. “Як жывеш, гаспадар?” — пытаюся ў яго. Адплюшчвае жоўтыя вочы: “Мур-р-р, добр-р-ра, Міра. Паррррадак!”

Зязюльчыны слёзы

Зноў упалаявалі куры зязюлю. Адкуль яны, тыя нялётныя зязюлянты бяруцца на падворках на беластоцкіх Баярах? З аднаго боку, хоць бы — Паўль, з другога Мілер, пасярэдзіне жывуць Паўшукі. Усіх хаты салідныя — як не мураванка, дык драўляная, але з гарышчам, крытыя бляхаю. І агародчыкі ў квецені. На падворку аўтамабіль, які б ні быў, але ездзіць. У хляўчуку як не свінка, дык хоць куры. І тыя куры штораз ловаць на сцезцы малое зязюляня. Хіба ж не зязюля падкідае сваіх ужо вялікіх дзяцей курам на выхаванне? Хоць тое спачатку было зразумела, што зязюльчаныя знайшлося на падворку Зязюляў. Дурны жарт, пэўна, Мілера ці Кавальскага. Бо той увішны Мілераў Костак дык не толькі зязюляня дастане з чужога гнязда, але абкрадзе сароку так, што тая нават не застракоча. Ды адкуль узяць зязюляня пасярод Беластока?

Куры абступілі вялікавокае, начупуранае шэрае птушаня. Раскрычалася квактуха. Певень залапатаў крыллем. Ды певень не вельмі цікавіўся гэтым цудам, пабег за маладымі. А куры ўзяліся разглядаць птушку.

Не спадабалася, відаць. Сталі дзяўбці проста ў грудзі. Дабраўшыся да сэрца, выбралі яго па кавалачку ды пабеглі пад куратнік. Трупка не чапаў мурзаты кот Прот. Відаць, спужала яго тая апусцелая сярэдзіна яшчэ цёплае птушкі. А, можа, гідзіўся браць пасля курэй? Не першую зязюлю падабрала з падворка баба Жэня Зязюліха. Злосна праклінаючы свайго трэцяга сына Вінцуся, які зноўку павыносіў усё лепшае з хаты на гарэлку, узяла птушаня ў руку цераз паперыну ды панесла да нужніка.

Жэня Зязюля, выдатная краўчыха калісь, жыла цяпер адна з сынам. Той трэці сын зусім ёй не ўдаўся. Старэйшыя паканчалі студыі, а гэтага выкінулі ў першым класе з сярэдняй. Навучыўся ў жыцці толькі піць ды біцца. Былі калісь славытыя Баяры сваімі “баярамі”, ды тыя баяры мелі свой гонар, хоць бандыцкі. Рабавалі не сярод сваіх. А цяпер во павялося!.. Матцы забірае. П’яўна, тыя зязюлі носіць, каб старую трапіла халерыя. Ну, злаўчыўся!

Меў Вінцусь жонку, ды не ўжылася са сваякрухай. Бо дзе ж ёй, дачцэ гаўнавоза, да сына краўчыхі “цяжкага адзення” ці не лепшае ва ўсім Беластоку! Ані хаты, ані пасагу, нават тае красы ні крышкі. Што ў той Люсьцы Вінцусь убачыў? А яна ў ім.. Ну, хоць харошы, бестыя! У матку ўдаўся: васільковыя вочы, чуб светлы, целам мажны, спрытны! Ухапіўся за тую бязродную п’яўку! Сама падлезла. Калі сучка не дасць, сабака не возьме. Дурная, тады яшчэ можна было легальна пазбыцца дзіцяці. А то нарадзіць уперлася. А куды, хамутка, прэшся! Ну, як жыць з такою, што не ўмее ні зварыць, ні пашыць, ні прыбраць па-людску! Не, не выганяла Жэня Люські з хаты, сама пайшла. І ўнучкі свае, Крысі, Жэня даўно не бачыла.

Скрыпнула брамка. На падворак убегла трохгадовая дзяўчынка, за ёю цягнуўся возік з лялькай. Дзіця ўпэўнена падбегла да Зязюліхі.

— Баба! Дай цукерку!

— Я табе дам, як і тваёй мацеры! — гыркнула бабуля ды піханула нагой калясачку з лялькай.

Енкнула. Зноў ухапілі яе колікі ў правым баку. І ў калене стрэльнуў боль. Каб толькі не ўбачыла тае грымасы Люська! Жэня старалася трымацца проста, ды не ўдалося.

— Пакладзіцеся на ляжанку, — падсунула Люська свякрусе паласаты ляжак, што стаяў пад бэзавым кустом.

— Бабця, табе ножка баліць? — абняла бабуліну нагу Крыся. — Я табе пацалую ў каленка, дык адразу перастане.

На суседнім падворку заверашчала Паўлёва: цяпер яе куры накінуліся на зязюляня.